

Z DZIEJÓW SYNODÓW

DAWNEJ DIECEZJI KRAKOWSKIEJ w XIV, XV i XVI w.

Stosując się do wskazówek metodycznych uczonych: Abrahama,¹ Polkowskiego,² Sawickiego,³ Ulanowskiego⁴ przy gromadzeniu materiałów do dziejów synodów i ustawodawstwa synodalnego dawnej diecezji krakowskiej, ogłosiliśmy dotąd z tego zakresu następujące prace:

I. „*Nieznane synody dawnej diecezji krakowskiej wieku XVI i XVII*”⁵ oraz „*Projektowane a nieodprawione synody dawnej diecezji krakowskiej w latach: 1500—1800*”.⁶

W obecnej pracy pragniemy podać dalsze wyniki naszych badań z tej dziedziny, uwzględniając niēznany nauce polskiej materiał historyczno - prawny odkryty w archiwach i bibliotekach głównie krakowskich.

Nie pomijamy również danych już opublikowanych a niewykorzystanych przez dotychczasowych badaczy synodów krakowskich (np. Ulanowskiego, Z. St. Chodyńskich, Al. Kakowskiego i Zachorowskiego).

---

¹ *Stan ustawodawstwa Kościoła polskiego w chwili wybuchu reformacji (Pamiętnik Historyczno - literacki imienia M. Reya dnia 1—4 lipca 1906 r.)* Kraków 1910, 150—1.

² *Pamiętnik pierwszego zjazdu historycznego polskiego im. Długosza odbytego w Krakowie w czterechsetną rocznicę jego śmierci.* (Wyd. Kom. Hist. Ak. Um. w Krakowie, t. 20, Kraków 1881, 129).

³ *Programme et état actuel des travaux préparatoires relatifs à la publication du „Corpus Conciliorum Poloniae”* (Poznań 1949). *Nadbitka z Czas. Prawno - Historycznego*, t. II, 209—26

⁴ *O pracach przygotowawczych do Historii Prawa Kanonicznego w Polsce*, Kraków 1887, 4—5.

⁵ *Polonia Sacra*, VI (1953/4), 51—79.

⁶ *Polonia Sacra*, VII (1955) 12—26.

II. Nieznane synody w XIII w.

Za przyjęciem przypuszczenia o odprawieniu synodów w dawnej diecezji krakowskiej już w XIII w. przemawia dwukrotnie użyty zwrot w przedmowie do najstarszych znanych statutów synodalnych biskupa Nankera z 2 10 1320 r.: „predecessorum nostrorum constitutionibus perquisitis ...quasdam ex ipsis approbavimus, plerasque mutavimus” oraz: „aliisque constitutionibus nostrorum predecessorum in presenti volumine non insertis, penitus revocatis...”⁷

Podobnie wypowiada się następca Nankera na stolicy krakowskiej, Jan Grot, w przedmowie do swych statutów synodalnych ogłoszonych 23 i 24 lipca 1331 r. na synodzie w Opatowie: „quamquam per... ac alios predecessores nostros, dudum per decreta sanctorum patrum super his salubriter sit provisum”.⁸

Powyższe wypowiedzi obu biskupów stwierdzają istnienie statutów synodalnych wydanych przez ich poprzedników. Nie dochowały się one z racji wydania nowych przez Nankera i Grota, przez które unieważnili dawne. Niestety obaj ustawodawcy nie podają nazwisk ubiegłych twórców statutów synodalnych, stąd jesteśmy zdani na mniej więcej prawdopodobne przypuszczenia. Wysunął takowe np. w swej pracy o Nankerze Silnicki, wymieniając jako autorów biskupów: Iwona Odrowąża (1218—29), Prandotę (1242—66), czy wreszcie Pawła z Przemankowa (1266—92),⁹ Za tym ostatnim zdaje się przemawiać statut 11 legackiego synodu kardynała Gwidona we Wrocławiu w 1267 r. w którym legat polecał biskupom prowincji gnieźnieńskiej odczytywanie konstytucji synodalnych na corocznych synodach diecezjalnych oraz wykonywanie tychże.¹⁰

Fijałek, *Najstarsze statuty synodalne krakowskie biskupa Nankera z 2 października 1320 r. (Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce nr 3)*, w Krakowie 1915, 2.

⁸ Heyzmann, *Statuta synodalia episcoporum Cracoviensium XIV et XV saeculi e codicibus manu scriptis typis mandata...* (*Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. IV), w Krakowie 1875, 35.

⁹ *Biskup Nanker*, Warszawa 1953, 54.

¹⁰ Hube, *Antiquissimae Constitutiones synodales provinciae Gneznensis Petropoli anno 1856*, 68—9

W powołanym synodzie mógł brać udział Paweł z Przemankowa, chociaż jako niekonsekrowany nie zasiadał między biskupami. W czerwcu 1267 r. przyjmował legata w Krakowie, więc zapewne dla tych względów mógł odprawić synod w Krakowie.¹¹

III. Synod Nankera w 1320 r. (2. 10).¹²

Do znanego już materiału naukowego pragniemy dorzucić ocenę jego dzieła ustawodawczego podaną przez Długosza w Życiorysach biskupów krakowskich w słowach: „vir magnae probitatis qui multas constitutiones ecclesiasticas saluberrimas et utiles, iuxta quas clerus dioecesis Cracoviensis in hanc diem regulatur et regitur, edidit”.¹³

Powyższe oświadczenie Długosza stwierdza: a) moc obowiązującą statutów Nankera w XV w. w diecezji krakowskiej, b) powtarza zarządzenie biskupa Zb. Oleśnickiego, zawarte w statucie czwartym synodu z 1446 r., mocą którego określając statuta swych poprzedników (a więc i Nankera) nazwą „salubria statuta”, nakazuje je przepisać w Kolegium Kanonicznym Akademii Krakowskiej dla wszystkich zainteresowanych duchownych diecezji.¹⁴

¹¹ Silnicki, *Kardynał legat Gwido jego Synod wrocławski w r 1267 i statuty tego Synodu (Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama t. II) we Lwowie 1931, (19/65).*

¹² Wydania statutów przez Fijałka, *Najstarsze...*, 1—64 i Heyzmann, *Statuta...* (*St Pr. P. P.* t. IV, 1—32. Literatura: Silnicki, *Biskup...* 52—7; Fijałek, *Przeszłość Nankera biskupa krakowskiego (1320—1 X 1326), następnie wrocławskiego († 10 IV 1341)* *Odbitka z Księgi Pamiątkowej ku czci Bolesława Orzechowicza*, Lwów 1916, 267—82; Uianowski, *Kilka uwag o statutach dyecezalnych krakowskich z XIV i XV stulecia (Archiwum Komisji Historycznej, t. V (Kraków 1889), 4—7 Ks.; Władysław Knapciński, Nanker (Encyklopedia Kościelna wydana przez X. Michała Nowodworskiego, t. XV, 478—486).*

¹³ *Vitae episcoporum Poloniae (Opera omnia cura A. Przeździecki edita, vol. I, Cracoviae MDCCCLXXXVII, 409).* Ten sam żywot w *Catalogus Episcoporum Cracoviensium* k. XXVII—XXIX (rękopis z pierwszej połowy XVI w. — kopia pracy Długosza z kontynuacją życiorysów późniejszych biskupów do Tomickiego włącznie. Pr. Polkowski, *Katalog rękopisów kapitulnych katedry krakowskiej, Cz. I. Kodexa rękopiśmienne*, w Krakowie 1884.

¹⁴ Fijałek, *Najstarsze...*, XVI—XVIII; Zachorowski, *Statuty synodalne krakowskie Zbigniewa Oleśnickiego (1436, 1446) (Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce nr 1) w Krakowie 1915, 54.*

IV. *Synod Jana Grota z 1331 r.*

Analogiczną ocenę statutów Jana Grota, ucznia wybitnego prawnika Jana Calderiniego z Bolonii¹⁵ podaje Długosz w słowach: „hic multa statuta salubria ét utilia, quibus Ecclesia et Capitulum Cracoviense regulatur et regitur, approbante Capitulo Cracoviensi edidit”.¹⁶

Powyższa wzmianka nasuwa duże trudności w interpretacji a zakresu statutów wydanych na synodzie oraz b) udziału kapituły jako czynnika ustawodawczego w ich wydaniu.

Wiadomym jest, że Grot oprócz statutów synodalnych wydał po raz pierwszy skodyfikowane statuta kapitulne 8 IV 1328 r.¹⁷

Zapewne zwrot zawarty w przedmowie do tych ostanich „una cum fratribus nostris, videlicet Capitulo Cracoviensi”¹⁸ miał Długosz na uwadze.¹⁹

¹⁵ *Kronika Janka z Czarnkowa (Monumenta Poloniae Historica, II, 666); Długosz, Historiae Polonicae libri XII, t III (Opera omnia vol. XII, 118). O Calderinim pr. Schulte | F Die .Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart, Stuttgart 1877 b. II, 247—53. O Janie Grocie; pr. Ulanowski, Kilka uwag (A. K. H. V, 7); Fijałek, Najstarsze... XXV; Zachorowski, Statuty... 36—8; Niwiński, Biskup krakowski Jan Grotowie i zatargi jego z Władysławem Łokietkiem i Kazimierzem Wielkim (Nova Polonia Sacra, 1939, 57—99); Łętowski, Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich, t. I (w Krakowie 1852) 250—1.*

¹⁶ *Catalogus... k. XXX oraz Vitae... (Opera omnia, vol. I 441).*

¹⁷ Wydania tychże przez Polkowskiego, *Statuta capitularia ecclesiae cathedralis Cracoviensis mandato et impensis R et Cl. Caroli Teliga, decani capituli Cracoviensis edita (Cracoviae 1884) XVI 380* oraz Heyzmana, *Statuta... (St Pr P P t. IV, 117—122)*, pr. Fijałek, *Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej... i bibliografią ustawodawstwa kapitulnego w Polsce poprzedził w Krakowie 1915, XXXIII—XXXVII.*

¹⁸ Heyzmana, *Statuta... (St Pr. P P. t. I, 117).*

¹⁹ Tu tkwi pomyłka autorów jak: Fabisza, Z. Chodyńskiego, Stan. Chodyńskiego Kakowskiego, przyjmujących istnienie Synodykonu pt. „*Statuta synodalia pro Ecclesia cathedrali totaque Dioecesi Cracoviensi a Venerabili Joanne Hrotone Episcopo 1328 et 1331 ab eiusque successoribus Bodzanta Jancovio 1355 et 1366, Sbigneo de Oleschnica Cardinali 1451, 1453 et 1454, Thoma Strzempinio 1459 et Joanne de Rzeszów iuniore sancita complectitur*” (cytujemy za Korytkowskim, *Prałaci i kanonicy kapituły gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. IV, Gniezno 1883, 35 przyp. 1.

Albo też, co wydaje się prawdopodobniejsze, chodziło tu o czynną współpracę kapituły jako współautora statutów, za którym to przypuszczeniem przemawiałyby zwroty w statutach synodalnych krakowskich jak np. Nankera „...consensu nostri capituli accedente.” przedmowa do statutów,²⁰ Grota „...nos quibusdam constitutionibus dicti domini Nankeri... de consensu capituli in melius reformatis”. (przedmowa do statutów),²¹ Oleśnickiego z 1436 r. „de fratrum nostrorum Capituli Cracoviensis consilio et assensu”.²² Strzemińskiego z 1459 r. „...de consensu et voluntate praelatorum et canonicorum venerabilis Capituli nostri Cracoviensis...” (przedmowa do statutów).²³

Poparcie dalsze tego przypuszczenia znajdujemy zarówno w ustawodawstwie synodalnym Europy Zachodniej jak i prawie powszechnym.²⁴ W świetle powyższych przesłanek należy rozumieć tekst Długosza o wydaniu zarówno statutów synodalnych jak statutów kapitulnych za zgodą kapituły, która w ich opracowaniu brała czynny udział.

V. Nieznany synod Oleśnickiego z 1432 r.

Dotychczasowe wykazy synodów krakowskich: Załuskiego²⁵ Jul. B.,²⁶ Fabisza,²⁷ Z. Chodyńskiego,²⁸ St. Chodyńskiego,²⁹ Polkowskiego,³⁰ Kakowskie-

²⁰ Fijałek, *Najstarsze...* 2.

²¹ Heyzmann, *Statuta...* (St. Pr. P. P., t. IV, 36).

²² Zachorowski, *Statuty...* 44

²³ Heyzmann, *Statuta...* (St. Pr. P. P., t. IV, 103).

²⁴ c. 5, X, 3, 10, c. 5, X, 2, 9; pr. Hofmeister, *Bischof und Domkapitel nach altem und nach neuem Recht. Abtei Neresheim 1931, 167—172.*

²⁵ *Conspéctus Novae Collectionis Legum Ecclesiasticarum Poloniae Varsoviae, 1744, 11—12.* Przyjmuje 8 synodów.

²⁶ *Synody dyjecezyjalne (Encyklopedyja powszechna Orgelbranda t. 24, Warszawa 1867, 481).* Przyjmuje tylko 9 synodów.

²⁷ *Wiadomość o synodach prowincjonalnych i diecezjalnych Kościoła polskiego, wyd. 2 Kępno 1861, 290—2.* Zna 18 synodów.

²⁸ *Krakowskie biskupstwo, artykuł w Encyklopedyi Kościelnej Nowodworskiego, t. XI, 386—7* Przyjmuje 38 synodów.

²⁹ *Synody Kościoła polskiego, artykuł w Encyklopedyi Kościelnej Nowodworskiego, t. XXVIII, 411.*

³⁰ owołuje się nań Ulanowski w pracy: *Kilka uwag...* (A. K. H., V, 2). Wykaz ten według Sawickiego, *Statuty synodalne krakowskie biskupa*

go³¹ jak i Zachorowskiego³² nie znały tego synodu z 3 stycznia 1432 r. mimo, że ostatni badacz pisząc już o wydaniu źródła, w którym została podana wiadomość o nim,³³ nie znał tegoż jak i notatki o tym synodzie zamieszczonej w pracy Fijałka o Jakubie z Paradyża.³⁴

Kardynał-legat Cezarini zatwierdzony w swych pełnomocnictwach przez Eugeniusza IV w 1431 r. jako przewodniczący soboru bazylejskiego,³⁵ wysłał list do biskupa Oleśnickiego pod koniec tego roku (otrzymał go 23 XII) w sprawie obesłania soboru przez niego, delegatów kleru świeckiego, zakonnego oraz uniwersytet. Biskup odpisując na jego dezyderaty w połowie stycznia 1432 r. donosił, że na dzień 3 stycznia do katedry krakowskiej zwołał synod dla naradzenia się nad sprawą wysłania poselstwa na sobór. Synod jednak nie powziął stanowczej decyzji z racji trudności politycznych panujących w kraju jak np. nasilenie ruchu husyckiego, wiążącego się z schizmą grecko-ruską oraz Świdrygiełłą wygrywającym niezadowolone żywioły ruskie na Litwie, odsuniętego od wolności, nadanych przez Jagiełłę tylko bojarom, w walce o uzyskanie korony dla siebie. W tym celu opierając się jako schizmatyk na elemencie husycko-schizmatyckim oraz wiążąc się porozumieniem z Zygmuntem luksemburskim, przymierzem z Krzyżakami, występując się hospodarem mołdawskim prowadzącym dywersję przeciw pogranicznym ziemiom Podola

---

Jana Konarskiego z 1509 roku (Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce nr 8 Kraków 1945) 1–2 przyp. 4, ma znajdować się w Tekach Fijałka (teka nr 26).

³¹ *Synody Kościoła katolickiego w Polsce*, artykuł w *Podręcznej Encyklopedii Kościelnej*, Warszawa 193, t. XXXVII–XXXVIII, 323 — przyjmuje za Polkowskim — cyfrę 42 synodów.

³² *Statuty...* 23 przyp. 1.

³³ *Codex Epistolaris saeculi decimi quinti* t. II collectus opera dr Anatoli Lewicki (*Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustr.* t. XII, Kraków 1891 (nr 204) 287–293).

³⁴ *Mistrz Jakób z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie soboru bazylejskiego* t. I w Krakowie, 194.

³⁵ Hefele-Leclercq, *Histoire des conciles*, t. VII, p. II, Paris 1916, 672.

i Rusi, rozpoczął walkę z królem i Koroną, która mimo rozejmu dwuletniego zawartego pod Łuckiem 1 IX 1431 r. nie przyniosła pełnego pokoju państwu.³⁶

Powyższe okoliczności nakazywały biskupowi pozostawać w kraju, zwłaszcza, że w samej diecezji krakowskiej, jak wyjaśniał Oleśnicki legatowi, trwały zamieszki religijne prowokowane przez husytów wspieranych przez opozycjonistów Oleśnickiego możnowładców Spytka z Melsztyna, Abrahama ze Zbąszynia, Jana Strasza, Erśława z Rytwian i innych.³⁷

Za niewyjeżdżaniem na sobór przemawiały względy dodatkowe, o których wspomina w swej odpowiedzi Cezariemu Oleśnicki. Należały do nich trudne warunki materialne, w jakich znalazły się klasztory Kanoników Regularnych, Karmelitów, Dominikanów i innych, nie mające środków na pokrycie kosztów wyjazdu dla swych delegatów.³⁸ Dlatego mimo wybrania na synodzie posłów soborowych przez Akademię w liczbie 3 teologów, 2 kanonistów jak i przez innych członków synodu 3 opatów, biskup sam pozostając na prośby kleru, nie pozwolił poselstwu wyjechać czekając na decyzję legata.³⁹

W świetle powyższych danych upada twierdzenie Zachorowskiego, jakoby w okresie: 1423—1435 nie odbył się żaden synod diecezjalny krakowski.⁴⁰

³⁶ *Codex Epistolaris...* t. II (*Monumenta medii aevi...* t. XII (nr nr 204/288), J. Dąbrowski, *Dzieje Polski średniowiecznej* t. II (od roku 1333—1506) Kraków, 1926, 314nn.

³⁷ J. Dąbrowski, *Dzieje...* t. II, 328. Do problemu husyckiego por. J. Macek, *Husycki na Pomorzu i w Wielkopolsce*, 1955 oraz R. Heck i E. Maleczyńska, *Ruch husycki w Polsce*, Wybór tekstów źródłowych Wrocław 1953.

³⁸ *Codex epistolaris...* t. II (*Monumenta medii aevi...* t. XII) nr 204/294.

³⁹ *Codex epistolaris...* t. II (*Monumenta medii aevi* t. XII) nr. 204/292—3). O dalszych zabiegach soboru o wysłanie poselstwa z Polski por. Fijałek, *Mistrz Jakób...* t. I, 195nn oraz St. Hahn, *Wincenty Kot prymas Polski 1436—1448* (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, *Prace Komisji Historycznej* t. III Z. 2 (Poznań 1948), 150nn

⁴⁰ *Statuty...* 7. Co do projektowanego synodu w 1430 r. por. Ulanowski, *Kilka uwag...* (AKH, V, 18).

VI. Synod diecezjalny Oleśnickiego w 1436 r.⁴¹

Do grupy rękopisów zawierających statuta synodalne Oleśnickiego, nieznanymi lub niezbadanymi przez Zachorowskiego⁴² i Fijałka,⁴³ należy zaliczyć Rękopis nr. 1444 z Archiwum XX. Czartoryskich w Krakowie oraz Rękopis nr 3452, własność Biblioteki Jagiellońskiej.⁴⁴

Rękopis pierwszy nr. 1444 pochodzący z XV w. zawiera statuty Oleśnickiego z 1436 r., które zdaniem Vetulaniego⁴⁵ zostały wpisane po dostaniu się rękopisu ze Lwowa, gdzie spisano pierwszą część zawierającą „Repertorium iuris” (str. 1—248) i statuty wieluńsko-kaliskie (str. 313—521), w obręb diecezji krakowskiej tj. do biblioteki kolegiaty wilickiej.

Już Kutrzeba,⁴⁶ opisując ten rękopis, zwrócił uwagę na poważne różnice zachodzące między nim a rękopisami stanowiącymi podstawę edycji Heyzmanna,⁴⁷ wypowiadając się: „Statuta dioecisana Sbignei Oleśnicki episcopi Cracovien-sis a. 1426 edita differunt a statutis quae in Starodawne Prawa Polskiego Pomniki t. IV p. 89-92 impressa sunt”

⁴¹ pr. Hefele-Leclercq, *Histoire...* t. VII p. 11, 838—9 przepis soboru bazylejskiego o corocznym zwoływaniu synodów diecezjalnych w okresie oktawy wielkanocnej lub zgodnie z miejscowym zwyczajem.

⁴² *Statuty...* 4—5, 36—38.

⁴³ *Najstarsze...* XXVInn; podaje powody, dla których nie mógł zbadać rękopisu nr 3452.

⁴⁴ Rękopis opisany zewnątrznie i co do zawartości w pracy zbiorowej: Fijałek - Vetulani, *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420 (Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce nr 4)*, Kraków 1915, 1920—1951, XLIV—XLIX.

⁴⁵ *Statuty synodalne...* XLVnn. Rękopis ten był własnością Jakóba z Wiślicy, który go testamentem zapisał kolegiacie wiślickiej. Regestrowany w Bibliotece Wikariuszów Kolegiaty 3 VIII 1648 r. Do krakowskiej diecezji dostał się po 1430 r.

⁴⁶ J. Korzeniowski - St. Kutrzeba, *Catalogus codicum manu scriptorum Musei principum Czartoryskich* vol. II, Cracoviae 1908—1913/210—211. Statuty Oleśnickiego na str. 575—580. Błąd Kutrzeby co do daty synodu: 1426 zamiast 1436.

⁴⁷ *Statuty...* (*St. Pr. P. P.* t. IV 87—92). Są to rękopisy t. zw. P. II (puławski, po tym kurnicki) oraz nr 2658 Bibl. Jag. w Krakowie.

Rękopis odnośny pod względem zawartości obejmuje statuty: 1, 2 (brak trzeciego, stanowi on dalszy ciąg drugiego) 7, 8, 9, 10, 11, 4, 13, a więc w porównaniu z rękopisami wchodzącymi w skład tekstu u Zachorowskiego⁴⁸ z zawartością statutów, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, od razu występuje różnica, którą albo trzeba położyć na rachunek swobodnej redakcji kopisty albo przyjąć istnienie różnych źródeł synodu z 1436 r.

Różnice te pogłębiają się w porównaniu z tekstem Zachorowskiego pod względem treści rubryk statutowych jak u swobodnego przeredagowania przez kopistę statutu 13.

Statut pierwszy nie posiada rubryki (analogicznie jak u Zachorowskiego).⁴⁹ Statut drugi zgodny z rubryką u Zachorowskiego.⁵⁰ Statut trzeci stanowi dalszy ciąg drugiego tj. po ostatnim słowie „abstinere” następuje słowo „ceterum”.⁵¹

Statut piąty ma krótszą rubrykę niż u Zachorowskiego w brzmieniu: „statutum de gradibus vivorum”.⁵² Statut szósty rubryka odmienna w brzmieniu: „statutum de accessu altaris et genuflexionis superfluis in missa a presbyteris vitandis”.⁵³

Statut siódmy rubryka odmienna sformułowana w słowach: „ne unus sacerdos alteri stando confiteatur”.⁵⁴

Statuty 8, 9 bez rubryk, podobnie 10, 11 i 13 jak u Zachorowskiego.⁵⁵

⁴⁸ Statuty 43—50.

⁴⁹ Ręk. nr 1444, str. 575; Zachorowski, Statuty... 44—45.

⁵⁰ Ręk. nr 1444, str. 576; Zachorowski, 45—6.

⁵¹ Ręk. nr 1444, str. 576—577; Zachorowski, 46.

⁵² Ręk. nr 1444, str. 577; Zachorowski, 48.

⁵³ Ręk. nr 1444, str. 578; Zachorowski, 48—9 rubryka brzmi: „sequitur ut se omnes in divinis officiis cum ecclesia katedrali conforment in horis et aliis”.

⁵⁴ Ręk. nr 1444, str. 578; Zachorowski, 49 ma rubrykę: „de reverentia circa confessionem habenda”

⁵⁵ Ręk. nr 1444, str. 578—80; Zachorowski, 49—50.

Statut czwarty odmienna redakcja w słowach: „Item de festis patronorum et signanter sancti floriani”.⁵⁶

Pod względem redakcyjnym w statucie ósmym dodano ważne słowa: „in hac synodo”, podkreślając jego synodalny charakter.

Statut 13 przeredagowany w sposób swobodny (odmienne brzmienie niż u Zachorowskiego) brzmi: festa duplicia quae celebrantur in quadragesima Translatio Sancti Venceslai. Item Thome de Aquino Item perpetue et felicitatis. Item quadra. millia martyrum. Item Ciruli et Metudi confessorum. Item Longini martyris. Item Gertrude virginis. Item Benedicti Abbatis. IX leccionum. Item Gregorii pape duplicis. Item Marie egipciace. Item Annuciatio Marie virginis dupl.”⁵⁷

Na tym kończy się tekst statutów bez żadnego dodanego eksplicitu. W porównaniu z tekstem statutów podanym przez Heyzmana zachodzą duże różnice w wyrazach i konstrukcjach gramatycznych, korzystniej przemawiające za autentycznością tekstu podanego przez redaktora ręk. nr. 1444 i tekstu stanowiącego podstawę edycji Zachorowskiego.⁵⁸

Drugi rękopis, który zamierzamy scharakteryzować, to rękopis nr. 3452 z Bibl. Jag.⁵⁹ pochodzący z XV w. zawierający zwód statutów synodalnych krakowskich tj. statuty synodalne Nankera, Grota, Jastrzębca i Oleśnickiego z 1436 r. Pod względem układu kolejnego statutów zawiera w porównaniu z Zachorowskim statuty 1, 2, 5, 6, 7, 3, 8, 9, 10, 11, 4, statut 13 występuje jako 3. Po statucie 4 explicit podający datę dzienną synodu na 10 stycznia 1436 r.

⁵⁶ Ręk. nr 1444, str. 579; Zachorowski, 47 ma rubrykę: statutum de horis.

⁵⁷ Ręk. nr 1444, str. 530; Zachorowski, *Statuty...* 50.

⁵⁸ *Statuty* 43nn. Tekst oparty na podstawie ręk. nr 2658 Bibl. Jag. i Biblioteki Batthyanych w Gyulafejvar, na Węgrzech, sygn. II, 150.

⁵⁹ Opis rękopisu pod względem zewnętrznym i zawartości u Wisłockiego, *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, zeszyt 1, Kraków 1877, 749. Statuty na k. 131—134v.

Co do brzmienia rubryk zgoda z Zachorowskim w rubrykach statutów 2 (podobnie z Heyzmannem,⁶⁰ 5, 6) brak słowa „sequitur” które podaje Zachorowski,⁶¹ oraz słów „in horis et in aliis” u Heyzmann a statut 7 zespolony z statutem 3,⁶² (różnica z Heyzmannem, który ten statut podaje jako 4 z krótszą rubryką: *contra detinentes decimas*)⁶³

Statuty 8, 9, 10, 11 podobnie jak u Zachorowskiego⁶⁴ i Heyzmann a⁶⁵ bez rubryk.

Statut 4 ma rubrykę dłuższą wysnutą z treści uchwały w słowach: „De officiis et horis secunda feria de sancto Floriano tenendis” z arengą wstępną: *Sbigneus dei gratia Episcopus Cracoviensis* jak u Zachorowskiego⁶⁶ (brak rubryki u Heyzmann a).⁶⁷

Statut 13 w ręk. nr. 3452 występujący jako 3 analogicznie jak w ręk. nr. 1444 w porównaniu z tekstem Heyzmann a⁶⁸ posiada dodatek (przemawiający za autentycznością tekstu w tych rękopisach a niedbalstwem kopisty tekstu u Heyzmann a) w słowach: „...Nativitatis Domini, Ascensionis, Pentecostes, beate Marie... et omnium apostolorum” (zamiast „omnium sanctorum”) brak słów „singulis dominicis diebus et festivis excepta vigilia Nativitatis Domini”. W zakończeniu zamiast tekstu Heyzmann a „verumtamen si aliquibus ex clero placuerit dictos gradus vivorum et mortuorum in quadragesima complere licebit hos ipsis facere” w ręk. nr. 3452 jak i nr. 1444 zachodzi zwrot: „salva tamen consuetudine prisca pro volentibus huiusmodi gradus in quadragesima orare et complere”.

⁶⁰ *Statuty...* 45, *Statuta...* (*St. Pr. P. P.* t. IV, 89) Ręk. nr 3452, k. 131v.

⁶¹ *Statuty...* 48, Ręk. nr 3452, k. 132v—133.

⁶² *Statuta...* (*St. Pr. P. P.* t. IV, 90) Ręk. nr 3452, k. 133.

⁶³ *Statuta...* (*St. Pr. P. P.* t. IV, 90—91) Ręk. nr 3452, k. 133—133v.

⁶⁴ *Statuty...* 49—50.

⁶⁵ *Statuta...* (*St. Pr. P. P.* t. IV, 91—2).

⁶⁶ *Statuty...* 47, Ręk. nr 3452, k. 133v—134.

⁶⁷ *Statuta...* (*St. Pr. P. P.* t. IV, 92).

⁶⁸ *Statuta...* (*St. Pr. P. P.* t. IV, 91). Ręk. nr 3452, k. 132.

Pod względem różnic tekstu zachodzą w porównaniu ręk. nr. 3452 z ręk. nr. 1444, Heyzmann a i Zachorowski ego drobne zmiany zbliżające tekst ręk. nr. 3452 do grupy rękopisów nr. 1444 i Zachorowskiego a wykazujące analogiczne różnice z tekstem Heyzmann a.

Zbierając dotychczasowe uwagi do kolejności statutów w omówionych rękopisach, pewne naświetlenie do ich pierwotnego układu a tym samym co do uchwalenia tychże na synodzie w 1436 r. czy też poza synodem odnalazłoby się w rubrykach tychże podanych przez Długosza,⁶⁹ których w swej pracy monograficznej nie wykorzystał Zachorowski.⁷⁰

Długosz zapewne korzystał z oryginału statutów z 1436r. co wydaje się możliwym, biorąc krótką przerwę czasu, między pisaniem swych żywotów biskupów krakowskich a wspomnianym synodem.

Długosz w tej sprawie pisze: „Statuta reformationem dioecesis Cracoviensis concernentia condidit, mandans ut suorum antecessorum utilia ubique observentur statuta et in quibuslibet quatuor temporibus a Presbyteris curatis legantur. Ut decime quecumque vage de manibus non recipiantur laicorum. Mortuorum gradus in adventu domini: vivorum in vigiliis festivitatum Christi et Virginis Mariae et vigiliis apostolorum ac quatuor temporibus per eos qui in Quadragesima illos explere noluerint teneantur. Ut omnes Ecclesiae inferiores se maiori in horis canonicis conforment. Ut reverentia circa sacramentum confessionis per sacerdotes observetur. Ut detentores decimarum nulatenus, nisi satisfactione impensa, absolvantur. Ut sacerdotes et clerici honestam tonsuram deferant. Ut ecclesiae et universa dioecesis Cracoviensis feria secunda de sancto Adalberto, de Sancto Venceslao tertia, de Sancto Floriano quarta, de Sancto Stanislao quinta, officia agant... si

⁶⁹ *Opera omnia* vol. 1, 426—7 oraz *Catalogus...* k. XLIII.

⁷⁰ *Statuty...* 3. Cytuje nagłówek streszczenia Długosza Fijałek, *Najstarsze...* XVI przyp. 1 czyni mu zarzut, że nie uwzględnił tego streszczenia i następstwa tych statutów, podanego przez Długosza.

ipsi dies vacantes fuerint et in illis aliud festum duplex trium aut novem lectionum non occurrat”.

Za tym według Długosza wspomniany układ statutów z 1436 r. przedstawiałby się następująco: 1, 2, 5, 6, 7, 3, 8, 4. Brak więc 9, 10, 11, 12 i 13.

Czy tego rodzaju zespół statutów nie nasuwałby odnośnie do brakujących przypuszczenia, że zostały one włączone do synodu z 1436 r. mimo, że mogły być wydane albo na kapitułach generalnych, albo na innych synodach, których nie znamy. Hipoteza wtedy Ulanowskiego,⁷¹ czy częściowo Zachorowskiego⁷² o opracowaniu przynajmniej niektórych statutów na kapitułach krakowskich wydałaby się bardziej uzasadnioną. Albo też możnaby ją zastosować co najmniej do statutu 13, który jako swobodnie przerobiony przez kopistę ręk. nr. 1444 napewno nie był statutem synodalnym ale zwykłym zarządzeniem biskupa wydanym w porozumieniu z kapitułą, jak to wykazuje wcale przekonywująco Zachorowski odnośnie do statutu 4, przyjmując jego wydanie na kapitule generalnej w latach 1423—35.

Przypuszczenie powyższe wydaje się tym więcej uzasadnione, skoro się weźmie pod uwagę brak statutu 12 w ręk. nr. 1444, 3452, Batthyanych (w ręk. nr. 2558 z Bibl. Jag. jest tylko streszczenie: „item decretum de pacificis possessoribus non turbandis”) i u Długosza. Powinien on, rzeczowo związany z statutami 2 i 3 w sprawie dziesięcin, znajdować się po nich a nie na odrębnym miejscu, o ile by się przyjęło wydanie tegoż na synodzie w 1436 r.

Za jego odrębnym uchwaleniem poza synodem lub na synodzie odrębnym przemawia historia sporu o dziesięciny między stanem duchownym a szlachtą, jaka rozegrała się

⁷¹ *Kilka uwag...* (A. K. H. V, 18) powołuje się na Dzeduszyckiego. Zbigniew Oleśnicki, t. II, 55nn (tamże przyp. 1), który wysuwa tę samą ewentualność.

⁷² *Statuty* 7.

w 1434—36 r. Skreślił jej przebieg Długosz⁷⁸ ale pod względem wyjaśnienia rozwiązania zadrażnień w nauce polskiej istnieją duże rozbieżności między uczonymi jak: Ulanowskim,⁷⁴ Balzerem⁷⁵ i Prochaską.⁷⁶ Przyjmując rozwiązanie tego ostatniego za najbardziej przekonujące, tym samym ustalamy datę przedłożenia projektu umowy tzw. *Concordata* na sierpień 1435 r. tj. okres sejmu piotrkowskiego, zaś zawarcie ugody między jesienią 1436 a 11 III 1437 r.⁷⁷ Ale dowody Prochaski za jego hipotezą, które widzi m. in. w art. 2 i 3 i 8 synodu krakowskiego, odbytego rzekomo w okresie lata 1436 r. należy skorygować datą synodu z 10 I 1436 r. której Prochaska nie znał. W styczniu spór o dziesięciny nie był rozstrzygnięty. Dlatego też biorąc pod uwagę takie okoliczności przy wyjaśnianiu genezy statutu 12 jak klauzulę z „*Concordata*” (ad secundum articulum) odnośnie do modlitw za dobroczyńców oddających dziesięciny z nowizn po wywłaszczeniu kmieci,⁷⁸ spór o dziesięciny z nowizn między niższym i wyższym duch-

---

⁷³ *Historiae...* lib. XII (*Opera omnia* vol. XIII, 560—561). Streszczenie sporu u Korytkowskiego, *Arceybiskupi...*, t. II, 136—8 i Kłapkowski, *Działalność kościelna biskupa Wojciecha Jastrzębca* (*Warszawskie Studia Teologiczne* 5), Warszawa 1932, 72—3.

⁷⁴ *Laudum Vartense* (*Rozpr. i soraw. z posiedzeń Wydz. hist.-fil. Ak. Um.* XI) w Krakowie 1888, 173—313 oraz tegoż *Laudum Vartense* (*A. K. H.*, VI, 174) (przyjmuje przedłożenie *Concordata* i uchwalenie ugody małopolskiej na zjeździe walnym w Sieradzu 8 V 1435 r.) *Laudum Vartense* *Rozp.* XXI, 214, 232.

⁷⁵ *Laudum Cracoviense* (*Studia nad prawem polskim*, 123nn), przyjmuje wydanie *Concordata* na 1435 r., zaś ugodę małopolską na 1437 r. Za nim Dąbrowski. *Dzieje.* t. II, 338 ten sam rok przyjmuje.

⁷⁶ *O dacie ugody małopolskiej duchowieństwa ze szlachtą za biskupa Oleśnickiego* (*Rozp. Wydz. Hist.-Fil.*, XXXIX) w Krakowie 1900, 131—150.

⁷⁷ *O dacie ugody...* 150. Przyjmuje jej uchwalenie na sejmie piotrki. w styczniu 1437 r. lub krótko przed nim.

⁷⁸ Heyzmann. *Statuta* (*St. Pr. P. P.* t. I, 97): „Quarto memoriam inter benefactores illorum, post quorum araturas decimè dabuntur in agris emethomum depositorum, universis beneficiatis in proxima synodo sacra dominus episcopus facere demandabit”

wieństwem, przywłaszczającym odnośnie, który się oparł aż o sobór bazylejski i spowodował interwencję tegoż z 15 IX 1436 r., znajdując echo w statucie 12, należy przyjąć zwołanie synodu albo w 1437 r. albo też załatwienie sporu o dziesięciny *ex novalibus* w formie osobnego zarządzenia pozasynodalnego, na co się też Prochaska godzi.⁷⁹ Musiało to nastąpić przed 1438, skoro zapisek konsystorski krakowski z 4 IV 1438 r. zowie umowę faktem dokonany używając wyrażenia „*conclusa inter ecclesiam et clerum ac nobiles*”.⁸⁰ Brak wzmianki w statutach z 1446 r. każe przyjąć jej wcześniejsze wydanie. W podobny sposób należałoby tłumaczyć brak u Długosza rubryk dla statutów 9, 10, 11 i 13, które we wszystkich rękopisach nie posiadają osobnych rubryk, są podane w formie bardzo krótkiej, a nawet, jeśli chodzi o statut 8 w ręk. nr 1444 specjalnie kopista podkreślił słowami „*in hac synodo*” jego wydanie w 1436 r.⁸¹ Pozwala to a contrario wnioskować o wydaniu pozostałych poza synodem lub na innym synodzie w latach 1437—1446 r., a kopiści jako luźne czy odrębne zarządzenia włączyli je do zespołu statutów synodu z 1436 r.

Tym samym należałoby przyjąć wbrew Zachorowskiemu⁸² iż zwody statutów synodalnych, których polecenie sporządzania widzi w statucie 4 synodu z 1446 r., nie istniały jeszcze w diecezji krakowskiej, skoro nie ustalony był jeszcze zakres statutów z 1436 r. a może właśnie owa niestałość uchwał synodalnych rozrzuconych w rozporządzeniach biskupich w okresie 1436—1446 r. skłoniła biskupa do zebrania ich w jedną całość łącznie z statutami jego poprzedników.

⁷⁹ Prochaska, *O dacie ugody...* 143, 145; Ulanowski, *Laudum Vartense...* 283—6. Do sprawy łamania przez duchownych dawnej ordynacji dziesięcinnej Bodzanty, na którą się powołuje w statucie 12 Oleśnicki. Kaczmarezyk *Zd., Monarchia Kazimierza W. Organizacja Kościoła sztuka i nauka*, Poznań 1947, 178nn.

⁸⁰ Prochaska, *O dacie ugody...* 150

⁸¹ Ręk. nr 1444. str. 579.

Statuty 38—9.

VII. *Synod Strzemiński z 1459 r.*⁸³

Z nieznanymi materiałami związanymi z odbyciem tego synodu a niewydanych przez Ulanowskiego⁸⁴ należy wymienić notatkę o sesji kapituły krakowskiej w dniu 2 lutego 1459 r. zawartą w I tomie aktów kapitulnych krakowskich.⁸⁵ Na odośnej sesji kapituła wyraziła zgodę na zwołanie synodu na dzień 9 maja 1459 r. celem uchwalenia nowej kontrybucji przez kler na cele wznowionej uchwałą sejmu w Piotrkowie w listopadzie 1458 r. wojny z Zakonem Krzyżackim. Kapituła wyraziła życzenie zaproszenia na synod prałatów wszystkich kolegiat w diecezji, opatów, prepozytów i przeorów klasztorów oraz dziekanów z pełnomocnictwami dla tych ostatnich ze strony podwładnego duchowieństwa.⁸⁶

Statuty synodu drukowane przez Heyzmanna⁸⁷ poza rękopisami podanymi przez Fijałka,⁸⁸ Zachorowskiego⁸⁹ znajdują się również w ręk. nr. 1293 w Archiwum XX Czartory-

⁸³ Literatura Długosz, *Vitae*. (*Opera omnia* vol. I, 429—31) *Catalogus...* k. XXXV—XXXVII, Starowolski, *Vitae Antistitum Cracoviensium*, Cracoviae MDCLV, 142—5, Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. I w Krakowie 1852, 408—20, Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. IV Gniezno 1883, 27—38, Fijałek, *Mistrz Jakób...* t. II (w Krakowie 1900) — odośne ustępy związane z Strzemińskim znajdują się w *Wykazie osób* w t. II, 405.

Ks A. Z. (Ks. Al. Zaręba) *Strzemiński Tomasz*, (*Encyklopedia Kościelna... Nowodworskiego*) t. XXVII, 1—4.

⁸⁴ *Acta Capitulum Cracoviensis et Plocensis selecta* (1438—1523, 1438—1525) A.K.H. VI (Kraków 1891).

⁸⁵ *Acta Capituli Eccl. Cracov. an. 1458—67, 1440—47*, t. Ib, 17 (Archiwum Kap. Krak.) w brzmieniu: „Placuit aominis quod pro festo sancti Stanislai in Maio Synodus super danda vel non Domino Regi contributionem novam ad quam vocandi sunt prelati omnium ecclesiarum Collegiatarum et Abates prepositi et priores conventuales istius dioecesis necnon decani rursales cum voluntatibus plebanorum ipsis subiectorum ad tractandum de huiusmodi contributione”

⁸⁶ jak pod 84.

⁸⁷ *Statuta...* (*St. Pr. P. P.* t. IV, 103—114)

⁸⁸ *Najstarsze...* XXVIna.

⁸⁹ *Statuty...* 4—6, 36—8.

skich w Krakowie, który odkrył ale nie opracował Ulanowski.⁹⁰ Rękopis odnośny papierowy, pisany w XV w. liczy 12 kart papierowych 1 karta nieliczbowana, pochodzi z Biblioteki Czackiego, który na karcie wstępnej zamieścił streszczenie statutów synodalnych, sporządzone przez siebie w okresie od 31 VIII do 10 IX 1798 r.

Pomijając drobne różnice w tekście rękopisu nr. 1293 z rękopisami służącymi za podstawę wydania statutów przez Heyzmanna, należy zwrócić uwagę na pewne ważniejsze odchylenia, przemawiające na korzyść tekstu z rękopisu nr 1293. Powinien on zdaniem Ulanowskiego stać się w przyszłości podstawą wydania statutów Strzemińskiego.⁹¹

Mamy tu na myśli statut XIV „de habendis et legendis statutis”, który z winy kopisty rubrykę posiada na str. 24, gdy tekst statutu znajduje się na str. 1. W treści rubryki dodano słowo: „dioecesanis” oraz dodatek zamieszczono: „sequitur ultimum capitulum ante inceptioem eius”. Właściwy tekst zaczyna się na str. 3 od wyrazów: Jhesus, Christus, Maria.⁹²

W rubryce statutu drugiego po słowie „processuum” wstawiono „mandatorum”.⁹³ Przed statutem czwartym brak osobnej rubryki ale po ostatnim słowie z statutu trzeciego: „observetur” następuje zdanie: „sequitur forma autem ecclesie hec est”.⁹⁴

W statucie IX dołączono statut XV o świętach św. Wincentego Ferreriusza i Bernardyna,⁹⁵ rubrykę statutu XI skrócono o wyrażenie „notos”.⁹⁶ W XII w tekście dużymi literami wpisano: De bannis et copulatione coniugum (brak u Heyz-

⁹⁰ *Kilka uwag..* (AKH V, 18—19). Podaje krótką charakterystykę rękopisu pr. Korzeniowski-Kutrzeba, *Catalogus..* vol. II, 161.

⁹¹ *Kilka uwag* (AKH V, 19). Tak samo winny być uwzględnione przy edycji statutów Nankera, Grota, Oleśnickiego teksty tychże zawarte w rękopisach nr 1444 (Archiwum XX Czart.) i nr 3452 (Bibl. Jag).

⁹² str. 1.

⁹³ str. 5.

⁹⁴ str. 9.

⁹⁵ str. 18.

⁹⁶ str. 19, Heyzmanna, *Statuta...* (St. Pr. P. P. t. IV, III).

manna,⁹⁷ co sprawia wrażenie osobnego statutu. Nadto w tym samym statucie szereg zmian w formie zapisku metrykalnego aktu zaślubin.

Odmienne jest zredagowana rubryka statutu XIII posiadająca brzmienie: „De clericis ad ordines sacros promovendis”.⁹⁸

Pozostawiając do osobnego omówienia źródła prawne statutów Strzemińskiego należy na tym miejscu stwierdzić poza aktualnością, wynikającą z bieżących potrzeb Kościoła, ich wzorowe opracowanie od strony prawnej przez redaktora, który sam był wybitnym prawnikiem. Redaktor wykorzystał przy ich redakcji dekrety soboru bazylejskiego, bulle papieży ówczesnych Kaliksta III, Mikołaja V i Piusa II w zakresie nowych świąt, statuta synodu prowincjonalnego M. Trąby z 1420 r., synodu diecezjalnego gnieźnieńskiego Sprowskiego z 1456 r., jak i przepisy prawa cywilnego polskiego.⁹⁹

VIII. Synod Konarskiego w 1510 r.

Poza synodem z 13 VII 1509 r. odkrytym przez Sawickiego¹⁰⁰ należy jako prawdopodobny synod przyjąć odbyty w 1510 r. Dowody uzasadniające tę hipotezę byłyby następujące: pierwszy w życiorysie Konarskiego zamieszczonym w Katalogu biskupów krakowskich znajdujemy wiadomość „anno quoque redempte nostre salutis MDX officium Conceptionis beatiss. Virginis Marie cum octavis Leonardi de Nogarrellis in tota dioecesi Crac. celebrari precepit, propter Indulgentias eidem officio a Sixto papa IV concessas.

⁹⁷ Statuta.. (St. Pr. P. P t. I, 112).

⁹⁸ str. 24.

⁹⁹ Tu należałoby zwrócić uwagę na rubryki synodu Strzemińskiego podane przez Wiszniewskiego w jego pracy: *Historia literatury polskiej* t. V, w Krakowie 1843, 85. Autor nie przytaczając źródła przytacza je zasadniczo zgodnie z rubrykami Heyzmana z tą różnicą, iż nie podaje rubryki statutu Igo, nadto wprowadza w rubryce XII nową pt. *De bannis et copula* Zapewne korzystał z rękopisu nr 1293 i dużymi literami wpisane te słowa do rubryki *De registris sive metricis habendis* wziął za osobny statut.

¹⁰⁰ *Statuty synodalne krakowskie biskupa Jana Konarskiego z 1509 r.* (Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce nr 8) Kraków 1945

Post bellum Valachium, primum admisit anno dni 1510 secundum decretum Synodi (podkreślenie nasze) instituit festum Sancti Francisci Confessoris IV Nonas Octobris. Itidem et festum S. Anna celebrari iussit".¹⁰¹

Katalog przyjmuje odbycie synodu ale nie podaje bliższej daty. Opierając się na wzmiance w tekście o wprowadzeniu w diecezji krakowskiej święta św. Franciszka z okazji zwycięstwa oręża polskiego nad hospodarem Bogdanem w dniu 4 X 1509 r.¹⁰² należałoby przyjąć odbycie synodu, na którym to święto ogłoszono w październiku tegoż roku przed synodem prowincjonalnym w listopadzie.

Drugi dowód za synodem w 1510 r. widzimy w tekście statutów synodalnych z 1509 r., w których jak np. art. 11 udzielając pewnych indultów duszpasterzom swej diecezji w zakresie wyboru spowiednika zaznacza, iż udziela odnośnego z datą ważności „*a data praesentium usque ad aliam synodum*".¹⁰³ Podobnie w przedmowie do statutów z 1509 r. wspomina o przyszłym synodzie na którym duchowieństwo z racji wydanych statutów co do karności życia nie będzie mogło mieć żadnych wymówek.¹⁰⁴ Trzeci dowód widzimy w tradycji odbywania synodów diecezjalnych przed prowincjonalnymi a z tych ostatnich najnowszy, pierwszy prymasa Jana Łaskiego miał się odbyć 11 listopada i dni następnych w Piotrkowie, na który kapituła krakowska wydelegowała jako posłów Piotra Tomickiego archidiakona i Zygmunta Targowickiego kanonika na sesji 8 X 1510 r.¹⁰⁵

¹⁰¹ *Catalogus...* k LVII.

¹⁰² Sawicki, *Statuty...* 39, Konopczyński, *Dzieje Polski nowożytnej* t. I 1506—1648, Warszawa — Kraków 1936, 9—10. Co do święta N. Poczęcia NMP., które ubogacił odpustami wielki Jej czciciel Sykstus IV (franciszkanin) np konstytucją Cum praecelsa z 27 II 1477 r pr. Hefele-Leclercq, *Histoire...* t VIII, p. I, 59 przyp. 4.

¹⁰³ Sawicki, *Statuty...* 47.

¹⁰⁴ Sawicki, *Statuty...* 45.

¹⁰⁵ Ulanowski, *Acta capitulorum...* (A. K. H. VI) 79 nr 294 oraz Fijałek, *Pierwszy synod prowincjonalny prymasa Jana Łaskiego w Piotrkowie w listopadzie 1510 i z początkiem roku 1511. (Księga Pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama, t. I, 3 (205).*

Na tym synodzie prowincjonalnym za przykładem diecezji krakowskiej, jak to podkreśla Fijałek¹⁰⁶ wprowadza się w całej prowincji gnieźnieńskiej święto N. Poczęcia z oktawą według oficjum opracowanego przez Leonarda Nagaroli,¹⁰⁷ pronotariusza ap. dr. teologii, zatwierdzonego przez papieża Juliusza II począwszy od 1510 r. (art. I synodu). Uczynił to już w diecezji krakowskiej Konarski w 1510 r. przed synodem. W art. 2 wprowadza się jako święto obowiązujące sub praeepto z wstrzymaniem się od robót służebnych św. Franciszka z Asyżu, co uchwalono na synodzie krakowskim.¹⁰⁸

W świetle tych artykułów synodu prowincjonalnego należałoby więc zgodnie z danymi *Katalogu krakowskiego* zgodzić się na synod krakowski jesienią 1510 r.

Czwarty dowód upatrujemy w tłumaczeniu tekstu *Katalogu* przez historyków: Łętowskiego¹⁰⁹ i Korytkowskiego,¹¹⁰ zawierającego uchwały synodu Konarskiego odbytego w 1510 r. Poza wymienionymi przez nas świętami nie znają obaj innych uchwał powziętych na powołanym synodzie.

IX. Drugi synod Gamrata 1 X 1544 r.

Już w pracy naszej „*Nieznane synody dawnej diecezji krakowskiej wieku XVI i XVII*”¹¹¹ wskazaliśmy na pomieszanie dat i miejsca synodów Gamrata z 1542 i 1544 r. przez dotychczasowych autorów. Odprawienie synodu w 1544 r. przyjmują:

¹⁰⁶ Fijałek, *Pierwszy synod...* (Księga... t. I, 5 (207)).

¹⁰⁷ Ulanowski, *Materyjały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce w XVI w.* (A. K. Pr I, 347) i Fijałek, *Pierwszy synod...* (Księga... t. I, 5 (207)). Ten ostatni podkreśla, iż ustanowienie święta N. M. P. w Polsce za sprawą bernardyńską miało miejsce na synodzie prowincjonalnym w 1480 r.

¹⁰⁸ Fijałek, *Pierwszy synod...* (Księga... I, 5 (207) wiąże wprowadzenie tego święta również ze zwycięstwem z 4 X 1509 r.

¹⁰⁹ *Katalog...* II, 60 (odpisał dosłownie tekst z *Katalogu bisk. krak.* jak sam przyznaje 63).

¹¹⁰ *Prałaci i kanonicy...* II, 289 „w roku 1510 odbył się synod dyecezalny...” Starowski, *Vitae...* 192 oraz Rzepnicki, *Vitae Praesulum Poloniae* t. I (1761) 319—20 oraz 106 piszą o wprowadzeniu tych świąt ale nie wymieniają synodu.

¹¹¹ *Polonia Sacra*, VI, 1953/4, 65—6.

Łętowski,¹¹² Korytkowski,¹¹³ Bukowski,¹¹⁴ Hartleb,¹¹⁵ Sawicki.¹¹⁶ Potwierdzenie tego faktu znajdujemy w odkrytej przez nas notatce w aktach kapitulnych krakowskich, w których pod datą 1 X 1544 r. podano: „*propter synodum dyocesanam* (podkreślenie nasze) *in ede Sanctissimae Trinitatis per Rm. Dnum Petrum Archiepum Gnesn. et Epum Cracov. ac universum clerum et Ordinem Spiritualem dioecesis et Epatus Cracov. celebratam, Caplum hodiernum est intermissum*”.¹¹⁷

Synod trwał zapewne dwa dni, jak można wnioskować z rozkładu sesyj kapitulnych. Jedna z nich odbyła się 30 września, następna z udziałem biskupa 3 października, na której już obradowano nad artykułami przyszłego synodu prowincjonalnego, zwołanego przez prymasa do Piotrkowa na 14 X 1544 r.¹¹⁸

Odnosnie do tematu obrad synodalnych w Krakowie zdania pisarzy są podzielone. Łętowski,¹¹⁹ za nim Bukowski,¹²⁰ Korytkowski¹²¹ przyjmują powzięcie uchwały obierania sufraganów z grona kanoników, a nie zakonników, powoływania na kaznodziejów katedralnych osób z poza kapituły. Sawicki¹²² uważa to za wiadomości pozbawione podstaw,

¹¹² *Katalog...* I, XVIII, II, 113 „odbywał zaś synod diecezjalny dla Krakowa roku 1544 w kościele św. Trójcy”

¹¹³ *Arcybiskupi...* III, 120—1 Błędnie twierdzi, jakoby akta kapitulne nie zawierały o nim żadnej wzmianki. Łętowski dokładniej czytał w aktach od Korytkowskiego, który je również przeglądał.

¹¹⁴ *Dzieje reformacji w Polsce...* t. I, Kraków 1883, 573—4.

¹¹⁵ *Gamrat Piotr (Polski Słownik Biograficzny, VII, 3 (Kraków 1948) 264 oraz: Piotr Gamrat w świetle nieznanego życiorysu)* Archiwum Tow. Nauk. we Lwowie, Dział II, t. XXI, Zeszyt 2 (we Lwowie 1938) 59 przypisek.

¹¹⁶ *Statuty...* 29.

¹¹⁷ *Acta Cap. Crac.* IV (1543—1551) f. 33.

¹¹⁸ *Acta Cap. Crac.* IV, f. 34—34v oraz Korytkowski, *Arcybiskupi...* III, 121.

¹¹⁹ *Katalog...* II, 106.

¹²⁰ *Dzieje...* I, 574.

¹²¹ *Arcybiskupi...* III, 121, Hartleb, *Gamrat Piotr (P. Sł. B. VII, 3, 264)* bez uzasadnienia przyjmuje szereg uchwał związanych z potrzebami diecezji krakowskiej.

¹²² *Statuty...* 30.

godząc się jedynie na obrady w sprawie nowej kontrybucji na rzecz obrony państwa. Zaznacza jednak, że źródła nie podają w tej sprawie jakiegokolwiek wskazówki. Zapatrywanie Sawickiego co do tematyki obrad synodalnych wydaje się być uzasadnione: a) uchwałą kapituły metropolitalnej gnieźnieńskiej z 29 IV 1544 r., upoważniającą kanoników rezydujących w Gnieźnie w okresie przed synodem prowincjonalnym w 1544 r. do wyboru delegatów z pełnomocnictwem w sprawie zgody na kontrybucję z rąk grożącego najazdu tureckiego,¹²³ b) warunkową uchwałą sejmową z 1544 r., zatwierdzającą projekt reformy wojskowo-skarbowej pt. „*Invencio bellicae expeditionis et defendendi Regni Poloniae contra vim validam Turcorum*”.¹²⁴ Uchwała ta łącznie z dwoma innymi dodatkowymi projektami nakładała również ciężary powinności wojskowej i finansowej na duchowieństwo.

Wolno więc sądzić, że stanowiła ona również przedmiot obrad synodu diecezjalnego, skoro te zazwyczaj dyskutowały nad artykułami synodów prowincjonalnych a w naszym wypadku miano tę sprawę omawiać w Piotrkowie 14 X 1544 r.

X. Synod diecezjalny w Wiślicy 25 VIII 1547 r.

Wysłanie posłów polskich na otwarty sobór w Trydencie oraz określenie stosunku do Turcji z powodu zamieszek nad Morzem Czarnym stanowiło temat narad prymasa M. Dzierzgowskiego w Krakowie w 1546 r. Sprawę turecką załatwiono tymczasowo przez wypłacenie sułtanowi odszkodowania, zaś wyboru posłów dokonano na sejmie krakowskim, zwołanym na 6 III 1547 r.¹²⁵

¹²³ *Acta decr. Capit. Gnesn.* VI, 262 (przytaczamy za Korytkowskim, *Arcybiskupi...* III, 121, przyp. 3).

¹²⁴ Dembińska A., *Zygmunt I Zarys dziejów wewnętrzno-politycznych w latach 1540–48* (Poznańskie Tow. Przyjaciół Nauk Prace Komisji Historycznej, tom XIV, zeszyt 3), Poznań 1948, 233–6.

¹²⁵ Pocięcha Wł., *Arcybiskup gnieźnieński Mikołaj Dzierzgowski prymas Polski (ok. 1490–1559) Nasza Przeszłość*, II (Kraków 1947) 53–5. Dembińska, *Zygmunt I...*, 277.

Brak definitywnego załatwienia zmuszał do przeprowadzenia ponownych narad łącznie z obmyśleniem sposobów walki z herezją jak i wybraniem ze strony kleru delegatów na sobór trydencki. Widać to z okólnika prymasa z 20 VI 1547 r., skierowanego z Uniejowa do biskupa krakowskiego, Sam. Maciejowskiego i kapituły krakowskiej łącznie z przesłanymi artykułami obrad przyszłego synodu prowincjonalnego.¹²⁶ Zapewne narady episkopatu w sprawie zwołania tego synodu prowincjonalnego toczyły się po sejmie zakończonym 31 III, jak można sądzić z przedłożonego wykazu spraw przez biskupa dla kapituły krakowskiej na jej sesji generalnej, z których punkt 7 obejmował zagadnienie: „de synodo dioeciesana primum deinde provinciali quo loco et tempore celebranda”.¹²⁷

Kapituła na sesji w środę 25 maja wymówiła się od udzielenia odpowiedzi w sprawie zwołania obu synodów,¹²⁸ zasłaniając się brakiem przedłożenia jej przez biskupa szczegółowych informacji. Czy biskup to uskutecznił, nie posiadamy wiadomości w aktach kapitulnych, niemniej pozostawał dalej przy zamiarze odprawienia synodu, którego kierownictwo chciał początkowo powierzyć M. Kromerowi, jak to wynika z korespondencji między tym ostatnim a Hozjuszem. Hozjusz w liście z 29 VII 1547 r. datowanym z Piotrkowa donosił o tym przyjacielowi, nadmieniając o zmianie zdania u biskupa. W późniejszym czasie zamierzał przewodnictwo obrad oddać Maciejowski albo Piotrowi Myszkowskiemu kan. krakowskiemu i wikariuszowi gen. albo sufraganowi Andrzejowi Szpotowi z Krakowa opatowi w Mogile, tyt. biskupowi laodycejskiemu.¹²⁹

¹²⁶ *Andrzeja na Więcborku Zebrzydowskiego biskupa wrocławskiego i krakowskiego korespondencyja z lat 1546—1553..* wydana przez dr Władysława Wistockiego, *Acta Historica*, t. I, Cracoviae 1878, nr 823—4 (przedruk z ręk. nr 2716 Bibl. Jag., 1—5, 5—8), Korytkowski, *Arcybi-skupi..* III, 149.

¹²⁷ *Acta Cap. Crac.* IV, f. 225.

¹²⁸ *Acta Cap. Crac.* IV, f. 225.

¹²⁹ Fr. Hipler — V. Zakrzewski, *Stanisłai Hosii... Epistolae tum etiam cuius orationes, legationes.* Tomus I, 1525—1550 editionem curaverunt... Cracoviae... 1879 (*Acta Historica* t. IV, nr 254).

Przewodniczącym ostatecznie został Myszkowski, co potwierdza upoważnienie jego dla notariusza Kaspra syna Jakóba z Nowego Żmigrodu do spisania uchwał synodalnych,¹³⁰ Kromera zaś kapituła krakowska wybrała swym posłem na synod na sesji w dniu 12 VIII 1547 r., na której również otrzymała od biskupa projekt artykułów synodu prowincjonalnego wraz z okólnikiem zwołania synodu diecezjalnego.¹³¹ Na synod zamierzał udać się sam Hozjusz, jak donosił w liście z Piotrkowa z 20 VIII... do Kromera ale trudności finansowe stanęły temu zamiarowi na przeszkodzie.¹³²

Synod odbył się w wyznaczonym terminie, mowę na nim wygłosił sam Kromer.¹³³

Uchwały synodu zostały przedrukowane z dwu rękopisów tj. nr. 2716 z Bibl. Jag. oraz z Liber Archivi nr. 5 (własność Archiwum Kap. Krak.) przez Ulanowskiego.¹³⁴

Echo uchwał synodalnych znajduje się w postanowieniu kapituły powziętym na sesji gen. dnia 14 IV 1548 r., kiedy na przedłożone punkty obrad ze strony biskupa domagała się wprowadzenia w życie zarówno statutów synodalnych jak i prowincjonalnych do walki z herezją protestancką.¹³⁵

¹³⁰ Ulanowski, *Materyjały* (A. K. Pr. I, 414).

¹³¹ *Acta Cap. Crac* IV, f. 236v (przedruk tej wiadomości przez Ulanowskiego, *Materyjały...* 334—5).

¹³² Hipler — Zakrzewski, *Stanislai Hosii... Epistolae... Acta Historica*, t. IV, nr 260).

¹³³ Mowy drukowane w dziele pt. „*Martini Cromeri Sermones tres synodici cum adiunctis aliis et Carmine iuvenili de resurrectione Christi*. Coloniae apud Maternum Cholinum Anno 1556 (niefol). Egzemplarz z Bibl. Jag. dedykowany przez Ks. Tomasza Płazę z Krakowa Fr. Commendoniemu, legatowi w Polsce w dniu 12 IV 1565 r.

Wydał je również (wygłoszone w 1542, 1547 i 1549 r.) Fr. Hipler w pracy: „*M. Kromers Gedichte, Synodalreden und Pastoralbriefen gesammelt und herausgegeben*, Braunsberg 1892.

¹³⁴ W pierwszym ręk. są na p. 13—17, w drugim f. 181. Jest to raczej odpowiedź synodu na projektowane artykuły synodu prow. Ulanowski, *Materyjały* (A. K. Pr., I, 412—4).

¹³⁵ *Acta Cap. Crac*. IV, f. 254v Chodzi tu o 1 artykuł, traktujący o tym temacie.

XI. *Drugi synod Maciejowskiego 9 XII 1549 r.*

Wzrost herezji protestanckiej w diecezji krakowskiej której m. i. zewnętrznym wyrazem były częste apostazje duchownych jak: Feliksa Crucigera (Krzyżaka) z Szczebrzeszyna, plebana Walentego z Krzczonowa, utrzymywanie kaznodziejów heretyckich przez Zygmunta Augusta w osobach Jana Koźmina i Wawrzyńca Diskordii, rozgłaszających błędne nauki po Krakowie, wystąpienia Stankara, Lismanina a z drugiej strony dziwna pobłażliwość dla odstępców okazywana im przez biskupa, doprowadzić musiały do napięcia między nim a kapitułą katedralną, broniącą wiary. Ta ostatnia na swej sesji w dniu 13 marca 1549 r., czyniła wymówki w tej sprawie rządcy diecezji, domagając się od niego powzięcia surowszych kroków wobec heretyków.

Nawet sekretarz królewski Rotundus pisał 7 V 1549 r. do Hozjusza o wpłynięcie na Maciejowskiego w kierunku zmiany postępowania wobec wrogów wiary św.¹³⁶

Nalegania kapituły i interwencja Hozjusza musiały nakłonić Maciejowskiego do zmiany stanowiska i do zajęcia się obmyśleniem środków zaradczych przeciw rozlewającej się szeroko fali odszczepieństwa. Chciał je przeprowadzić na synodzie diecezjalnym w sprawie zwołania którego zwrócił się na sesji generalnej kapituły w dniu 3 X 1549 r. z prośbą o udzielenie mu opinii w tej sprawie. Zarzucił nawet kapitule, że i ta w swym gronie posiada zwolenników błędnych poglądów religijnych.¹³⁷

Kapituła, chociaż nie widziała potrzeby zwoływania synodu mając na uwadze niewykonanie uchwał poprzednich synodów w stosunku do herezji, to jednak przychyliła się do życzenia biskupa, pozostawiając mu swobodę w zakresie wyboru miejsca i czasu odbycia synodu. Prosiła go tylko, by przed synodem i wysłaniem okólnika o zwołaniu tegoż zajął się

¹³⁶ Bukowski, *Dzieje...* I, 575 – 6.

¹³⁷ *Acta Cap. Crac* IV f. 331; pr Korytkowski, *Pralaci...* II, 568 (w życiorysie Samuela Maciejowskiego, który był również dziekanem gnieźnieńskim).

ukaraniem apostatów rozsiewających swe błędy publicznie, a dalsze środki do ukrócenia herezji podał na synodzie.

Biskup był stanowczo przygotowany do odprawienia synodu, stąd też dnia 19 X 1549 r. wydał w Krakowie okólnik (processus), zwołujący synod na poniedziałek 9 grudnia do kościoła św. Franciszka do Krakowa.¹³⁸

Okólnik ten, który przechował się w całości, jest ważny jeśli chodzi o technikę zwoływania i odprawiania synodów, zwłaszcza tzw. częstkowych, to też streszczając go, zaznaczyć z kolei należy, że owe synody częstkowe miały się odbyć w poszczególnych archidiakonatach we wtorek po święcie św. Katarzyny (26 X) w siedzibach archidiakonów, a więc Sandomierzu, Lublinie, Radomiu, Wiślicy, N. Sączu. Na nich kler parafialny i zakonny miał wysłuchać przemówień delegatów biskupich w sprawie programu prac synodalnych oraz przedłożyć na ich ręce trudności, krzywdy i uciski doznawane przez kler archidiakonatów ze strony zarówno heretyków jak i świeckich katolików. Miał również podać środki zaradcze do usunięcia zła oraz wybrać delegatów poważnych, mądrych na synod diecezjalny. Ci ostatni osobiście lub przez pełnomocników mieli się stawić w Krakowie.

Biskup zachęcał wiernych do modlitwy o pomyślność obrad synodalnych, oraz do pełnienia dobrych uczynków, kler zaś parafialny do odprawiania pokutnych procesyj 3 razy w tygodniu oraz do odmawiania Kolekty we Mszy św. w intencji pokoju i zgody między panującymi chrześcijańskimi.

Okólnik przez kurrendę miał przejść z parafii do parafii i zostać złożonym przez ostatniego plebana u dziekana lub oficjała okręgowego, w Krakowie zaś w kancelarii kurii. Do okólnika dołączono Instrukcję dla synodów archidiakonalnych dla delegatów biskupich.¹³⁹

¹³⁸ Ręk. nr 2714 (Bibl. Jag.) f. 18—20 Tytuł okólnika brzmi „Mandatū Rmi Dni nostri Epi Cracoviens., quo Synodus Dioeciesana, Cracovie die nona Decembris, alias postridie festi Conceptionis Mariae celebranda est indicta. Anno 1549”.

¹³⁹ Ręk. nr 2714 (Bibl. Jag.) f. 20v—22.

Zgodnie z tą ostatnią pełnomocnicy biskupa na synody cząstkowe mieli powiadomić duchownych o obowiązkach ordynariusza w zakresie obrony wiary, należytego jej głoszenia w sposób nieskażony, właściwego szafarstwa sakramentów św. przez duchownych zgodnie z prawem liturgicznym, pracy nad powstrzymaniem postępów reformacji i usunięcia nadużyć na tym tle po kościołach. Tematem synodu miały być poprawa obyczajów duchowieństwa, karności kościelnej, położenie tamy chciwości i nadużyciom świeckim odnośnie majątku kościelnego, podniesienie godności Kościoła i autorytetu wiary przez usunięcie ataków na religię. Zgromadzenie miało wybrać delegatów na synod, miało wskazać nazwiska heretyków w archidiaconacie oraz książki heretyckie w tymże rozpowszechniane. Wreszcie miano udzielić delegatom pełnomocnictwa co do wyrażenia zgody na kontrybucję, która w razie uchwalenia jej na synodzie miała pójść na potrzeby restauracji katedry albo na wspomóżenie biskupa w jego wydatkach podejmowanych dla obrony religii, czy wreszcie na pokrycie kosztów związanych z pobytem posłów duchownych na Soborze Trydenckim.

Okólnik biskupa opublikował w diecezji kanclerz kurii Andrzej Przecławski, kanonik krakowski, któremu kapituła zarzucała na sesji w dniu 15 XI 1549 r., że nie powiadomił o tym jej, prosząc by bezwłocznie nadesłał odnośne pismo.¹⁴⁰

Przed odbyciem synodu kanonicy przeprowadzili narady z biskupem na temat przyszłej kontrybucji, rozpatrując dokładnie motywy uzasadniające konieczność jej nałożenia. Kapituła bowiem zdając sobie sprawę z trudnego położenia materialnego kleru parafialnego (wielu proboszczów nie ma środków do życia) wypowiedała się przeciw nakładaniu nowego ciężaru. Tym więcej, że stan polityczny kraju tego nie żądał, wypowiadając pełną gotowość złożenia subsydium dla króla w razie pilnej potrzeby Rzplitej. Biskup zaś jako pierwszy senator państwa ma obfite dochody z dóbr stołowych, które może obrócić na pokrycie wydatków. Nie chcąc jednak wprowadzać na

¹⁴⁰ *Acta Cap. Crac.* IV f. 341v

synodzie rozdwojenia swym sprzeciwem, zgodziła się większością głosów na opodatkowanie kleru w wysokości dwu groszy od grzywny według dawnej taksy na cele remontu katedry i wielkiego ołtarza. Zastrzegła się tylko, by zgodnie z gwarancjami danymi przez biskupa kapitule, kontrybucję przechowywano i wydatkowano pod kontrolą kapituły, oczywiście za zgodą biskupa.

Ostrzegąca biskupa, by kler przypadkiem nie był obłożony nowymi ciężarami na najbliższym sejmie czy synodzie prow.¹⁴¹ Członek kapituły, Kromer, informował o zwołaniu synodu listownie Hozjusza, który bawiąc w poselstwie w Brukseli, skierował do niego odpowiedź pod dniem 20 XII 1549 r., życząc pomyślnych obrad synodalnych.¹⁴²

Synod odbył się w terminie wyznaczonym,¹⁴³ mowę synodalną na nim wygłosił Kromer, o nieprzestanie której czynił mu wyrzuty Hozjusz w liście z 1 III 1550 r. z Wiednia.¹⁴⁴

W wspomnianej mowie mówca skreślił stan Kościoła w Polsce, uwydatnił błędy i słabości biskupów, ich niedołęstwo w walce z herezją, obojętność króla, a kierując silną apostrofę pod adresem Maciejowskiego domagał się od niego okazania większej surowości w postępowaniu z reformatorami.¹⁴⁵

¹⁴¹ *Acta Cap Crac.* IV, f. 344—44v

¹⁴² Hipler — Zakrzewski, *Stanislai Hosii... Epistolae...* (*Acta Historica*, IV, nr 367) „Synodus utinam feliciter vobis eveniret”

¹⁴³ Łętowski, *Katalog...* I, XXVIII, Korytkowski, *Prałaci...* II, 568, przyp. 8 stwierdza, że jedynie akta kapitulne o tym synodzie czynią wzmiankę.

¹⁴⁴ Hipler — Zakrzewski, *Stanislai Hosii... Epistolae* (*Acta Historica*, IV nr 374). „De Synodi successu nihil scripsisti, postea, neque sermonem misisti. Sed ex posterioribus litteris, eventus illius qui fuerit intellexi”.

¹⁴⁵ Mowa ta wydana osobno pt. *Martini Cromeri Oratio in Synodo Cracoviensis nuper habita. Moguntiae ex Officina Francisci Böhm Typographi Anno MDL f. 28.* Finkel w pracy *Marcin Kromer Historyk polski XVI w. Rozbiór krytyczny. Osobne odbicie z XVI t. Rozpraw Wydz. Hist.-Fil. Akad. Um. w Krakowie* 29 błędnie twierdzi, jakoby Kromer wygłosił ją na synodzie prow. w Piotrkowie 9 grudnia 1549 r. W zakończeniu mowy Kromer do biskupa powiedział: „sentiant te iudicem, qui patrem non agnoscunt, sentiant severum, qui hactenus lenitate tua sunt abusi” (*Martini Cromeri Oratio* .. f. 24).

Uchwał synodu nie znamy. Opierając się na egzemplarzu uchwał synodu kolońskiego z 2 X 1548 r., przywiezionych do kraju przez Kromera lub przesłanych mu może z legacji przez Hozjusza, przyjąć wypada, iż posłużyły one jako pomoc przy redakcji uchwał synodu krakowskiego.¹⁴⁶ Pośrednio wnioskować można, opierając się na ponagleniu kapituły krakowskiej z sesji generalnej z dnia 4 II 1550 r., w sprawie wykonania uchwał synodu przeciw heretykom, z których wielu (głównie kapłani-apostaci) rozsiewało błędy publicznie w samym mieście lub najbliższej okolicy ze zgorszeniem wiernych,¹⁴⁷ że przedmiotem głównym obrad były te sprawy, co do załatwienia których powzięto konkretne zarządzenia.

Drugą sprawą była kontrybucja ale widać tej na synodzie nie załatwiono ostatecznie, skoro kapituła na sesji we wtorek 4 II 1550 r. uchwaliła ją ponownie w wysokości 1 gr. od grzywny według nowej retaksacji dóbr duchownych z klauzulą upomnienia króla, by po raz drugi nie żądano jej od duchownych.¹⁴⁸

XII. Synod Zebrzydowskiego 15 X 1554 r.

Dalszy rozwój reformacji w kraju, słabość króla w zwalczaniu działalności różnych sekt religijnych oraz ich przywódców skłoniła prymasa M. Dzierzgowskiego, jak to wynika z treści obrad kapituły gnieźnieńskiej w dniu 24 IV 1554 r.,¹⁴⁹ do szukania środków zaradczych.

¹⁴⁶ Ręk. nr 2714 (Bibl. Jag) w nim mieszczą się okólnik i instrukcja Maciejowskiego na synod 1549 r. Akta synodu na k. 1—18.

¹⁴⁷ *Acta Cap. Crac.* IV, f. 351.

¹⁴⁸ *Acta Cap. Crac.* IV, f. 350v.

● ¹⁴⁹ Korytkowski, *Arcybiskupi* III, 181nn przyp. 4 i 5, por Troksolański, *Andrzej Radwan Zebrzydowski biskup wrocławski i krakowski* (1496—1560) t. I, cz. II, 61—2. W okresie tym działali Feliks Krzyżak (Por. *Estreicher, Bibliografia Polska*, XIV, 457), Fr. Stankar (*Estreicher, B. P.* XXIX, 171—7), Fr. Lismanin (*Estreicher, B. P.* XXI, 334) oraz apostaci: Marcin Krowicki z diec. przemyskiej, rezydujący w Pińczowie (*Estreicher, B. P.* XX, 291—3), St. Lutomirski, kan. przemyski, pleban w Koninie i Tyszynie oraz Jakób Przyłuski (*Estreicher, B. P.* XXV, 373—7), por. Sarna, *Dzieje diecezji przemyskiej obrządku łac.* Część I, *Episkopat przemyski o. ł.* Przemysł 1902, 140nn.

Widziano je jak zwykle w synodzie prowincjonalnym, który prymas okólnikiem z dnia 16 VII datowanym z Uniejowa zwoływał na 6 XI do Piotrkowa, zapraszając nań również Hozjusza.¹⁵⁰ Kapituła krakowska, poinformowana o tym już na sesji 8 VI 1554 r., mając list Zebrzydowskiego pisany do prymasa, w tej sprawie obradowała.¹⁵¹

Sam Zebrzydowski proszony przez Dzierzgowskiego o zwołanie synodu diecezjalnego, powiadomił o tym kapitułę przez St. Słomowskiego, kan. krakowskiego i wikariusza gen. diecezji na sesji w dniu 23 sierpnia, pytając o dzień i miejsce odprawienia synodu.¹⁵² Pochwalając projekt biskupa kanonicy podali jako termin 16 X (dzień św. Galla) po zakończeniu sesji generalnej a jako miejsce kolegiatę św. Michała na wzgórzu wawelskim.

Mając zgodę kapituły biskup okólnikiem z dnia 6 IX ze Sławkowa powiadał diecezję o dacie obu synodów, diecezjalnego 15 IX polecając kapitułom kolegiackim, przełożonym zakonnym i parafiom wybór delegatów na synod. Jako program obrad zakreślał realizację ustaw poprzednich synodów, nakłonienie króla do wykonania egzekucji przeciw heretykom i grabieżcom majątku kościelnego jak i niezgadanie się na nową kontrybucję, skoro o niej nie ma mowy ani w okólniku zwołującym synod prow. ani też w liście prywatnym prymasa do Zebrzydowskiego. Sam zaś zobowiązywał się do wykonania uchwał synodalnych pod karami pieniężnymi na rzecz Kamery Ap.¹⁵³

Odprawienie synodu przyjmuje Łętowski,¹⁵⁴ powątpiewa zaś Troskoleński.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Pocięcha, *Arcybiskup Mikołaj Dzierzgowski (Nasza Przeszłość* II. 78). Informował już Hozjusza o tym synodzie 11 VI 1554 r.

¹⁵¹ *Acta Cap. Crac.* V, f. 158v.

¹⁵² *Acta Cap. Crac.* V, f. 172.

¹⁵³ Ręk. nr 2716 Bib. Jag. 85. 8.

¹⁵⁴ *Katalog...* I, XVIII.

¹⁵⁵ *Andrzej Radwan Zebrzydowski...* I, cz. II, 63, gdzie pisze: „niewiadomo nam, czy Zebrzydowski zgodził się z terminem i miejscem na synod i czy wogóle ten synod się odbył” To, co podaje do treści obrad sesji kap.

Opierając się na zapisce z akt kapitulnych krakowskich z sesji z dnia 19 X 1554 r., należy przyjąć jako pewnik odbycie synodu w poniedziałek 15 X i dni następne. Kapituła czując się obrażona ostrym wystąpieniem przeciw niej biskupa na synodzie jakoby nie szanowała jego osoby i godności, wysłała do niego delegatów, którzy mieli wykazać niesłuszność zarzutów.¹⁵⁶ Treść uchwał synodalnych dotąd jest nieznana.

XIII. *Synod diecezjalny Myszkowskiego w Itzy 14 III 1580 r.*

Trudności finansowe króla Batorego z racji prowadzonej wojny z Moskwą (pr. sejm warszawski—grudzień 1579—styczeń 1580 r.) skłoniły go do interwencji u prymasa Uchańskiego o udzielenie subsydium przez kler na ten cel.

Król nalegał o szybkie załatwienie prośby poza synodem prowincjonalnym przez uchwalenie subsydium na synodach diecezjalnych. Tak wynika z listu Uchańskiego datowanego z Łowicza w dniu 8 II do biskupa warmińskiego M. Kromera, w którym informował go o zwołaniu synodu archidiecezjalnego gnieźnieńskiego dla załatwienia życzenia króla.¹⁵⁷

Jednocześnie korespondował prymas z Myszkowskim o zwołanie synodu diecezji krakowskiej dla przeprowadzenia uchwały o wspomnianej kontrybucji. Biskup w swym liście z 15 II 1580 r. pisanym z Borzęcina podkreślał nowość podobnego załatwiania tego rodzaju sprawy przez synody diecezjalne, niemniej stosując się do życzenia królewskiego i prymasa

---

krak. z 12 X 1554 r., to odnosi się do sprawy wysłania posłów na synod prow. i wydania zlecenia spisania dla nich instrukcji synodalnej (pr. *Acta Cap. Crac.* V, f. 170).

¹⁵⁶ *Acta Cap. Crac.* V, f. 172a. „Revocantes sibi in memoriam in hodierno Capitulo Rndi Domini suprascripti et commemorantes ea, quae in Synodo Dioecessana, proxime praeterito Die Lunae in Aede Sancti Michaelis in Castro Cracoviensi sita, ab universo clero dioecessii istius habita et in medium prolata erant...”

¹⁵⁷ Wierzbowski, *Uchansciana* I, nr 236. Błędnie zowie Kromera koadiutorem Warmińskim, skoro ten od 1579 r. był ordynariuszem, por. Morawski, *Synod piotrkowski w roku 1589*, Włocławek 1937, 72, Konopczyński, *Dzieje Polski nowożytnej*, I, 53—4.

zwołał synod na 14 III do Iłży (poniedziałek po niedzieli IV W. Postu), polecając wygotować okólnik ogłaszający w diecezji ten synod.¹⁵⁸

Do kapituły napisał list 16 II,¹⁵⁹ który odczytano na sesji 23 II. W liście tym donosił o swej decyzji, wyjaśniał, że mimo kończącego się trzechlecia zgodnie z uchwałą trydencką¹⁶⁰ i synodu prowincjonalnego piotrkowskiego z 1577 r.¹⁶¹ o zwoływaniu synodów prowincjonalnych, to obecnie z racji pośpiechu co do uchwalenia kontrybucji na synodach diecezjalnych nie można go zwołać. Prosił o wysłanie delegatów na synod. Kapituła wyraziła swe zdziwienie i wyraziła obawy co do podobnego załatwiania tak ważnej sprawy, żaląc się do biskupa, że nie poinformował wcześniej razem z prymasem o swym zamiarze zwołania synodu diecezjalnego.¹⁶²

Iłżę uważała za miejsce nieodpowiednie na odbycie synodu z racji utrudnionego dostępu przez roztopy i wylewy wiosenne, podkreślając, że Kraków i katedra od dawna służyła za miejsce właściwe do odbywania synodów. Uchwaliła założyć protest w tej sprawie a na synod jako swych posłów wybrała Stan. Krasieńskiego, archidiakona krakowskiego i Krystyna Drodzowskiego kanonika, uchwalając dla nich na kosztą podróży 10 grzywien.¹⁶³

¹⁵⁸ *Uchasciana* I, nr 237, K o r y t k o w s k i, *Arcybiskupi...* III, 405.

¹⁵⁹ *Liber Archivi* nr 25 (ołówkiem podano jako nr 24) Arch. Kap Krak. nr aktu 56. List datowany w Popielec m. i zawiera: „itaque ad officium meum pertinere existimavi et hortatibus Rmae P suae et rei ecclesiasticae necessitati hac in re satisfacere et propterea Synodum Dioecesis meae ad quartam decimam mensis Martii hoc est ad feriam secundam post Dominicam Laetare Ilzae indixi, quemadmodum id ex litteris meis Universalibus hisce adiunctas R. P. vestrae plenius intelligenrent”

¹⁶⁰ Ses XXIV cap. II (R i c h t e r, *Canones et decreta Concilii Tridentini*, Lipsiae 1853, 328)

¹⁶¹ Statut 6, U l a n o w s k i, *Materyjały...* (A. K. Pr. I, 499).

¹⁶² *Acta Cap. Crae* VII, f. 164. Podobne stanowisko zajęła i kapituła gnieźnieńska na sesjach z tego roku. Por. K o r y t k o w s k i, *Arcybiskupi...* III, 405—6.

¹⁶³ Uchwalenie kontrybucji na synodach diecezjalnych w wypadku nagłej potrzeby było dopuszczalne, jak to widać z listu nuncjusza Caligari-go z 2 II 1580 r. do kard. sekretarza stanu (*Monumenta Poloniae Vaticana*, IV, nr 202).

Synod odbył się w ustalonym terminie a uchwały zostały przedrukowane przez Ulanowskiego na podstawie tekstu z rękopisu kapituły krakowskiej.¹⁶⁴

Po synodzie 18 marca przybył jeden z posłów Krasiński, który na sesji kapitulnej zapowiedział złożenie sprawozdania z obrad synodalnych w najbliższy dzień po następnej Niedzieli W. Postu.¹⁶⁵ Na ręce Krasińskiego drugi poseł Drozdowski 19 III 1580 r. nadesłał list z Łży, donosząc mu o wysłaniu na jego krakowski adres aktów synodalnych z podpisem i pieczęcią biskupa, które według własnego uznania może okazać kapitule jak i donieść kolegom o przebiegu synodu. Biskup bowiem nie zamierza obecnie pisać, skoro i sama tego nie uczyniła, zadawając się wysłaniem mu swych poglądów przez Krasińskiego. Donosił nadto o wysłaniu na ręce wikariusza gen. do Krakowa dwu okólników (procesów), z których jeden polecał odprawienie suplikacyj w intencji wyprawy moskiewskiej, drugi zaś wykonanie uchwał synodu co do karność kościelnej. Powiadamia wreszcie o wysłaniu listu przez biskupa do prymasa w sprawie synodu prow.¹⁶⁶

Widać sprawa subsydium nie została załatwiona przez synod łżecki, skoro Myszkowski otrzymał list od Uchańskiego z Łowicza 19 III, w którym prymas donosił o terminie jesien-
nym synodu prow. ale z powodu ponagleń króla o zasiłek

Prawna podstawa znajdowała się w uchwale synodu prow. piotrzkowskiego z 16 VI 1551 r. *Andrzeja na Więcborku... korespondencyja..* wydana przez Wisłockiego (*Acta Historica* I, 519). Do całej sprawy por. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne V Synodu archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty*, Warszawa 1950, 152nn.

¹⁶⁴ *Materyjały* (A. K. Pr. I, 510—2) Odnosny rękopis jest w *Liber Archivi* nr 23 pt. *Acta et constitutiones synodi Dioecesanæ Cracoviensis. Anno Dei MDLXXX Die XIV Mensis Martii Ilzæ habit. nr 36.*

¹⁶⁵ *Acta Cap. Crac.* VII, f. 169v, 170. Błędny pogląd Korytkowskiego, *Prataci* III, 72, jakoby synod pierwszy Myszkowskiego odbył się 30 III 1580 r. Powołuje się trafnie na źródło *Acta decr. Cap. Cracov.* VI, 164, ale je błędnie rozumie. Dobrą datę podaje w pracy *Arcybiskupi...* III, 404. Ulanowski, *Materyjały...* (A. K. Pr. I, 343, przyp. 1) zaznacza, że w aktach kapitulnych nie ma śladu o złożeniu tego rodzaju relacji przez Krasińskiego.

¹⁶⁶ *Liber Archivi* nr 23, nr aktu 58.

pieniężny prosił biskupa, by duchowieństwo jego diecezji złożyło podatek według taksy uchwalonej na ostatnim synodzie prow. w 1577 r.¹⁶⁷

Myszkowski odpisał na list Uchańskiego z Krakowa odradzając zwołanie synodu prow. w roku bieżącym (dopiero proponował 1581 r.) z racji wyczerpania kleru podatkami, dodając, że suplikacje uchwalone na synodzie odbywają się już w jego diecezji, jak to otrzymał wiadomość od duchownych.¹⁶⁸

Do kapituły w liście wysłanym z Ilży 25 III 1580 r. donosił, że powiadomił prymasa o powodach dla których kler krakowski żądał zwołania synodu prow. Podobnie powiadomił i króla.

Odpowiedź prymasa przesłał kapitule do wglądu, wyjaśniając, że od zapłacenia kontrybucji nie można się wymówić, skoro inne diecezje ją już uchwały. Niech kapituła wreszcie się na nią zgodzi ze względu na pilne potrzeby państwa i dla uratowania resztek dóbr kościelnych od niebezpieczeństw grożących tymże w wypadku niezapłacenia daniny. Prosił o wyznaczenie kolektora kontrybucji z grona kapituły, mieszkającego stale w Krakowie. Sam proponował albo kustosza albo ks. Dębskiego, albo ks. sufragana czy ks. Marcina z Pilzna. Gdyby wspomniani odmówili, to polecić tę czynność uproszonemu przez niego ks. Tomaszowi Płazie, plebanowi od św. Szczepana.¹⁶⁹

XIV. *Drugi synod Myszkowskiego 25 VIII 1589 r.*

Zwołanie synodu diecezjalnego w Krakowie łączy się ze sprawą zwołania synodu prow. piotrkowskiego w tymże roku, który miał się zająć omówieniem sytuacji Kościoła w Polsce, wytworzonej po sejmie tzw. pacyfikacyjnym warszawskim na wiosnę 1589₂ r. Na nim zapadła uchwała o odłożeniu kompo-

¹⁶⁷ *Liber Archivi* nr 23, nr aktu 60, Myszkowski dostał list od Jana Sikorskiego kan. gnieźnieńskiego i archidiakona sandomierskiego o przebiegu synodu gnieźnieńskiego w Łowiczu. Por. Korytkowski, *Prałaci...* III, 512, przyp 5.

¹⁶⁸ *Uchansiana...* I, nr 238.

¹⁶⁹ *Liber Archivi* nr 23, nr aktu 62.

zycji czyli układów między klerem a stanem świeckim w sprawie dziesięcin, krzywd wyrządzonych Kościołowi z pozostawieniem nadal w mocy tzw. suspensji (zawieszenia kościelnej jurysdykcji i egzekucji wyroków sądów duchownych w sprawie dziesięcin), Episkopat mając obietnicę króla Zygmunta III, że nie będzie recesu tj. odkładania spraw suspensji, pod przewodnictwem nuncjusza Annibala z Kapui postanowił dla podniesienia powagi władzy duchownej, jurysdykcji kościelnej, obrony praw Kościoła odprawić synod prow. po św. Michale 1589 r. Na konferencji w Łowiczu z końcem czerwca i początkiem lipca z udziałem prymasa, nuncjusza i arcybiskupa lwowskiego Solikowskiego, ustalono datę synodu na 2 X oraz punkty ogólne obrad w liczbie 25 jak i tzw. artykuły polityczne (35), które rozesłano biskupom oraz kapitułom katedralnym dla przedyskutowania i opracowania. Prymas Karnkowski prosił biskupów o odprawienie synodów diecezjalnych dla zebrania materiału do obrad a kapituły o dołączenie uwag z dyskusji jak i wybór posłów na synod.¹⁷⁰

W związku z tymi zaleceniami Myszkowski wyznaczył zwołanie swego synodu diecezjalnego do Krakowa na 25 VIII do kolegiaty św. Michała na Zamku wawelskim.

Kapituła na sesji w dniu 22 VIII obradowała nad artykułami obrad synodalnych związanych z naprawą karności kościelnej, ukaraniem przestępstw. Nie przeprowadziwszy z braku czasu szczegółowszej dyskusji z polecenia swego przewodniczącego miała to uskutecznić prywatnie, by na synodzie naświetlić sprawy diecezjalne oraz artykuły prymasa związane z tematyką obrad synodu prow.¹⁷¹

Synod odbył się 25 VIII a krótki przebieg jego obrad zachował się w notatce kapitulnej pod tą samą datą.¹⁷²

¹⁷⁰ Tło historyczne por. Morawski, *Synod.* 7—9, oraz Konopczyński, *Dzieje...* I, 181—2.

¹⁷¹ *Acta Cap. Crac.* VIII, f. 181—2.

¹⁷² *Acta Cap. Crac.* VIII, f. 182—3. Dobrocieski instalował się na kanonię fundi Gonów 3 X 1594 r. (*Acta Cap. Crac.* VIII, 699). Upřednio pełnił obowiązki penitencjarza graduowanego w katedrze, z której to penitencjarii zrezygnował 13 I 1595 r. (*Acta Cap. Crac.* VIII, 712).

Po odprawieniu Mszy św., kazanie synodalne wygłosił ks. Mikołaj Dobrocieski dr dekretów, w obecności biskupa.

Z kolei nastąpiły właściwe obrady nad artykułami synodu prow. a w dyskusji zabierali głos kapituła, opaci oraz inni członkowie. W końcu proboszczowie i delegaci kolegiat przedkładali swe skargi, krzywdy i uciski, doznawane od świeckich, zarówno heretyków jak i katolików. Z racji ich dużej liczby biskup nakazał przez St. Krasieńskiego archidiacona stawić się zainteresowanym 27 VIII do kościoła św. Franciszka dla spisania tych zażaleń (grawaminów). Spisane przedłożyli kancelarzowi kurii oraz wybrali tzw. sollicytatorów (doradców) dla przyszłych delegatów kapituły na synod prow., by ich powiadomić o treści krzywd o które ci ostatni mieli się upomnąć na synodzie prow.¹⁷³

Łętowski¹⁷⁴ i Korytkowski¹⁷⁵ przyjmują ten synod z tym zastrzeżeniem, jeśli chodzi o ostatniego autora, iż twierdzi on błędnie, jakoby się uchwały obu synodów nie przechowały. Może się to odnosić do synodu z 1589 r. a nie z 1580 r.

XV. Synod diecezjalny J. Radziwiłła w Krakowie 29 III 1593 r.

Materiały związane z odprawieniem synodu krakowskiego w dniach od 29 do 31 marca włącznie 1593 r. w kolegiacie św. Michała na Zamku wawelskim znajdują się w 'Aktach Oficjalatu'¹⁷⁶ i jako takie nie były dotychczas znane badaczom synodów krakowskich, mimo, że jeden z nich ks. F. Machay w pracy poświęconej działalności duszpasterskiej kardynała Jerzego Radziwiłła zaznaczył, że administrator diecezji krakowskiej po swym synodzie w 1593 r. wygłosił również dołączony do konstytucyj synodalnych List pasterski do proboszczów

¹⁷³ *Acta Cap. Crac.* VIII, 18?—3.

¹⁷⁴ *Katalog.* I, XVIII.

¹⁷⁵ *Arcybiskupi...* III, 72. Twierdzi, że nie widział ich w zbiorach synodów krakowskich Tylickiego i Gembickiego ani w archiwum kapituły. Por. *Estreicher, B. P.* XIV, 378—9, XXX, 135_{nn}.

¹⁷⁶ *Acta Officialia* vol. 111 (1591—3) p 1264—1284 (Archiwum Konsystorskie w Krakowie).

diecezji.¹⁷⁷ Ustawy synodalne łącznie z Listem z polecenia synodu zostały ogłoszone drukiem jeszcze w 1593 r. ale nie zwrócono uwagi na źródła listu pasterskiego i na znaczenie tego rodzaju podręcznika pastoralno-prawnego dla historii kanonistyki polskiej.

Również nieznanym nauce pozostaje okólnik zwołujący ten synod. Stąd w niniejszym uwagach omawiamy te dwa zagadnienia, związane z synodem, tj. okólnik synodalny oraz List pasterski pod kątem uwag wyżej podanych.¹⁷⁸

Stanisław Krasiński, archidiakon krakowski, z polecenia administratora J. Radziwiłła bawiącego w Warszawie wydał okólnik zwołujący synod pismem datowanym z Krakowa w dniu 22 stycznia.¹⁷⁹ Podkreślając w nim zamiar Radziwiłła odbycia tego synodu już od pierwszych chwil objęcia zarządu diecezją dla naprawy obyczajów kleru, karności kościelnej wśród wiernych i zaradzenia potrzebom diecezji, oczywiście w duchu kanonów soboru trydenckiego, wyznaczył zgodnie z dawnym zwyczajem odprawienie synodów archidiakonalnych, partykularnych w miastach: Sandomierzu, Lublinie, Nowym Sączu, Radomiu, Pilźnie¹⁸⁰ w dniu 8 marca tj. poniedziałek po I nie-

---

¹⁷⁷ *Działalność duszpasterska kardynała Radziwiłła biskupa krakowskiego (1591—1600)* Kraków 1936 W Bibliografii podaje jako źródła: Konstytucje i List pasterski, zawarte oba dokumenty w jednym tomiku ale nie wyjaśnia, czy one stanowią druk czy rękopis. Zapewne tu chodzi o egzemplarz opisany przez E. Streichera w *B. P.* XXX, 135.

¹⁷⁸ Machay, *Działalność*. . 18, 22, 25, 26, 27, 28 itd. streszcza różne fragmenty listu w poszczególnych rozdziałach swej pracy ale nie rozwiązuje genezy, konstrukcji, układu listu i jego znaczenia dla historii prawa kościelnego w Polsce.

¹⁷⁹ Życiorys St. Krasińskiego u Korytkowskiego, *Pracici*. . 341—355. Archidiakonem został po Andrzeju Krajewskim 9 V 1573 r. (Por. *Acta Cap. Crac.* VI, f. 251. Był dr prawa, stopień uzyskał w Rzymie. Instalował się 13 VI 1573 r) *Acta Cap. Crac.* VI, f. 257v.

¹⁸⁰ Dowodem tego dawnego zwyczaju odprawiania synodów częściowych w diecezji krakowskiej to odbycie dwu synodów częściowych w 1408 r. przez wikariusza gen. Piotra Wysza, Jana Szafrąca w Sandomierzu dla północnej części diecezji i w Krakowie dla południowej. Ulanowski, *Kilka uwag...* (*A. K. H. V.*, 22) oraz synody częściowe w 1549 r. za Maciejowskiego (por.

dzieli W. Postu. Na nich kler miał wysłuchać przemówienia delegatów administratora, zapoznać się z projektem obrad synodalnych, przedłożyć swe wnioski, wybrać posłów na synod do Krakowa, którzy mieli się zjawić albo osobiście albo przez pełnomocników z opatami, prałatami, kanonikami innych kapituł pod rygorem przewidzianych kar. Zachęcał kaznodziejów do napominania wiernych o modlitwy w intencji synodu, zaś trzy razy w tygodniu miały się odprawiać procesje (suplikacje) w tej intencji trwające do końca tygodnia zakończenia obrad. Kler zaś miał pamiętać o sprawie synodu w modlitwach podczas Mszy św.¹⁸¹

Drugą część materiału synodalnego w aktach oficjalnych stanowią właściwe konstytucje synodalne, których tekst nie wykazuje żadnych różnic w porównaniu z tekstem drukowanym w tym samym roku,¹⁸² część zaś trzecią i ostatnią tworzy dołączony do ustaw synodalnych List pasterski do proboszczów, również napisany dnia 29 marca.¹⁸³ Odnośnie do tego ostatniego jego autora należy szukać albo wśród osób związanych z Radziwiłłem albo widzieć redaktora w osobie samego archidiacona Krasińskiego. Przyjmując 1 przypuszczenie byłby nim

---

Ręk. nr 2714 (Bibl. Jag.), f. 18–20), który w swym okólniku również powołuje się na zwyczaj. Podobnie Uchański w swym liście do Myszkowskiego z 19 II 1580 r. z Łowicza poleca mu najpierw zwołać synody archidiaconalne, następnie diecezjalny (*Liber Archivi* nr 25, nr aktu 60). W okólniku Krasińskiego nie są wymienione wszystkie ówczesne archidiaconaty diecezji krakowskiej, nadto Pilzno było siedzibą oficjała okręgowego a nie archidiacona. Por. Silnicki, *Organizacja archidiaconatu w Polsce (Studia nad historią prawa polskiego t. X, zeszyt 2)* we Lwowie 1927, 118nn. Brak zawichojskiego archidiaconatu.

¹⁸¹ Tytuł okólnika (*processus litterarum synodi Diocesanæ Cracoviensis...*) Okólnik podany w *A. O.* vol. 111, p. 1264–68. Tekst do zwołania synodów cząstkowych brzmi: „Et quoniam Synodum Diocesanam Archidiaconales, particularesque Synodi, pro more veteri præcedere et in civitatibus Sandomirien. Lublinden. Sandecen. Radomien. Pilznensique celebrari solent, diem iis octavam Mensis Martii hoc est feriam secundam post Dominicam primam Quadragesimæ Invocabit assignamus...” (1266).

¹⁸² *A. O.* vol. 111, p. 1268–72.

¹⁸³ *A. O.* vol. 111, p. 1272–86.

prawdopodobnie Jan Fox dr dekretów, czynny współpracownik i towarzysz wizytacji kardynała (1596—9), od 1594 r. pleban w Raciborowicach, kanonik i scholastyk skalbmierski,¹⁸⁴ sędziasurogat krakowski, wybitny prawnik już w pierwszym okresie rządów Radziwiłła.

Redaktor listu włączył do jego zakresu cały list pasterski Radziwiłła z 25 II 1582 r. wydany dla diecezji wileńskiej po synodzie diecezjalnym w Wilnie, odprawionym 12 II 1582 r.¹⁸⁵ oraz uzupełnił go obowiązującą na terenie diecezji krakowskiej instrukcją wizytacyjną archidiakona Bartłomieja Gądkowskiego, wydaną w celach wizytacyjnych dla duchowieństwa krakowskiego w dniu 1 VII 1546 r.¹⁸⁶ Uzupełnienie to jest prawie dosłownym powtórzeniem powołanej instrukcji. Zasady obu źródeł prawnych listu pasterskiego Radziwiłła zostały dostosowane do dekretów trydenckich, na które się np. powołuje przy omawianiu sakramentu małżeństwa¹⁸⁷ i uzupełnione w drobnych szczegółach postanowieniami synodu prow. piotrkowskiego (np. art. 6 odnośnie do posiadania przez proboszcza egzemplarza bulli *In Coena Domini*¹⁸⁸ oraz danymi wziętymi z potrzeb aktualnych diecezji krakowskiej np. zakaz posługiwania się podręcznikami Melanchtona przy nauczaniu w szkołach). Śledząc źródła listu możemy zauważyć brak samodzielności w opracowaniu materiału i wykorzystywanie źródeł

¹⁸⁴ Życiorys jego podaje T. Słowikowski w art. *Fox (Foxius Jan)* *P. S. B.* VII, 1, 69—71; Łętowski, *Katalog.* I, 236.

¹⁸⁵ Podaje go Sawicki, *Concilia Poloniae Źródła i studia krytyczne II Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*, Warszawa 1948, 133—140 oraz 34—6.

¹⁸⁶ Wdrukował ją Glemma w pracy: *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510—1570. Nasza Przeszłość* I, (1946) 81—87; niepełna i skażona w tekście drukowana przez P. Dawida pt. *Przepisy Archidiakona krakowskiego B. Gądkowskiego. Collectanea Theologica* XIV (1933) 254—9.

¹⁸⁷ *A. O.* 111, 1278. Trafiła się jednak niedokładność co do podania przepisu o głoszeniu zapowiedzi, zamiast dekretu trydenckiego ses XXIV c I, Richter, *Canones...* 216 (przytoczył stary przepis z Instrukcji Gądkowskiego) Glemma, *Wizytacje, Nasza Przeszłość* I, 83.

¹⁸⁸ Morawski, *Synod...* 44.

prawnych już obowiązujących na terenie Polski. Zjawisko to również można uzasadnić biorąc pod analizę źródło instrukcji Gądkowskiego, która również nie odznacza się samodzielnością opracowania, ale jest prawie dosłownym powtórzeniem instrukcji Jana z Łukowa, archidiacona gnieźnieńskiego, znanej nauce polskiej jako *Monita ad Parochos* z 1488 r.¹⁸⁹ Ta znów z kolei, jak wykazaliśmy w naszej rozprawie o Synodach gnieźnieńskich *Sawickiego* jest powtórzeniem instrukcji dla proboszczów opracowanej przez archidiacona wrocławskiego Pawła Sulistawa de Łyczki z 1477 r.¹⁹⁰

W ten sposób mielibyśmy potwierdzoną ciągłość w redagowaniu np. praktycznych norm prawnych przez archidiaconów czy nawet biskupów obowiązujących z pewnymi zmianami przez długie wieki w Kościele w Polsce, a zarazem wskazówkę za przejmowaniem pewnych źródeł prawnych przez inne diecezje, co również da się stwierdzić na odcinku recypowania statutów diecezjalnych (np. diecezja chełmska, czy przemyska).¹⁹¹

---

¹⁸⁹ P. David, *Johannis de Łuków archidiaconi Gnesnensis Monita ad Parochos* (1488) Kraków 1936 (życiorys jego Korytkowski, *Prace* II, 551—4). Gądkowski, dawny współpracownik P. Gamrata i kanclerz kurii poznańskiej przywiózł *Monita* z Gniezna.

¹⁹⁰ Uwagi krytyczne o pracy Jakuba Sawickiego: *Synody archidiecezji gnieźnieńskiej* (*Polonia Sacra* V, 1952, 67—8). Paweł de Łyczki opracował je jako podręcznik duszpasterski, wydany z polecenia Zbigniewa Oleśnickiego w 1477 r. dla proboszczów diecezji. Wydawca tegoż Z. Chodyński określa je jako *Statuta Synodalia Sbignei Episcopi* por. *Statuta Synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae collegit et edidit...* Varsaviae 1890, 15—21.

¹⁹¹ Por. np. przyjęcie statutów Nankera z 1320 r. przez Macieja biskupa przemyskiego 20 VI 1415 r. por. Ulanowski, *Analecta ad historiam iuris canonici in dioecesi Premisliensis* (A. K. H. V, 359nn) czy krakowskich W. Jastrzębca z 1420 r. przez Jana Biskupca, dla diecezji chełmskiej na I synodzie chełmskim w Belzie w 1438—1440. Por. nasza praca *Uwagi krytyczne w związku z pracą Jakuba Sawickiego, Concilia Poloniae Źródła i studia krytyczne* IV. *Najdawniejsze statuty synodalne diecezji chełmskiej z XV w. Lublin 1948. Polonia Sacra*, II (1949) 182nn.

List pasterski Radziwiłła niedługo obowiązywał w diecezji krakowskiej bo tylko do synodu diecezjalnego B. Maciejowskiego w 1601 r. na którym ogłoszono jego Epistola ad parochos, pióra audytora biskupa ks. Łukasza Doktorka z Rzeszowa, znawcę praktyki kurialnej i tęgiego teologa, kanonisty wykształconego w Rzymie (1596—9).

Do listu Maciejowskiego opracowanego systematycznie na podstawie dekretów reformacyjnych trydenckich i zbioru Karnkowskiego wszedł również list pasterski Radziwiłła ale w formie dostosowanej do przepisów prawa powszechnego i partykularnego polskiego.¹⁹²

List Maciejowskiego nie był więc tylko przeróbką Listu Radziwiłła, o którym się wyrażał Synod piotrkowski w 1628 r. jako o krótkim kompendium w zakresie szafarstwa Sakramentów św., ale nowym, oryginalnym podręcznikiem, dla którego list Radziwiłła był tylko punktem wyjścia do zebrania i opracowania nowego materiału.¹⁹³

---

¹⁹² Fijałek, *Pastoralna ks. Bernarda Maciejowskiego w redakcji z roku 1601 i korekturze rzymskiej z roku 1608, zatwierdzona przez papieża Urbana VIII w roku 1629. Pamiętnik IV Zjazdu Powszechnego Historyków Polskich w Poznaniu 6—8 grudnia 1925, Lwów 1925. Sekcja IV, 1—12.*

¹⁹³ *Synodus provincialis Gnesnensis provinciae sub... Joanne Węzyk... Petricoviae Anno Dni Millesimo sexcentesimo vicesimo octavo... celebrata Cracoviae Anno Domini MDCXXIX statut II de sacramentis et Sacramentorum administratione, po której dołączono List Maciejowskiego (w pracy zbiorowej: *Constitutiones synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis Provincialium auctoritate Synodi Provincialis Gembicianaee... Cracoviae... reimpressae Anno Domini 1761*).*

W podobny sposób w okólniku do duchowieństwa z 8 VI 1601 r. wyrażał się sam B. Maciejowski jako o rozszerzonej przeróbce listu Radziwiłła por. Fijałek, *Pastoralna*, j. w., 2.

SYNODORUM VETERIS DIOECESIS CRACOVIENSIS HISTORIA.
SAEC. XIV, XV, XVI.

In supradicto articulo auctor de modo, obiecto, textu et valore historico nonnullarum synodorum veteris dioecesis cracoviensis saeculis XIV, XV, XVI que loquitur habens prae oculis hucusque ignotos fontes conservatos in bibliothecis archiviisque Cracoviae, praesertim ecclesiasticis.

Praeprimis examinans nonnullas locutiones exhaustas ex textibus synodorum Nankeri et Grothonis cum Silnicki admittit probabilem celebrationem conciliorum particularium cracoviensium saeculo iam XIII-mo. Deinde de influxu in legislationem synodalem capituli cathédralis cracoviensis tempore saeculi XIV-mi disputat.

Elencho synodorum veteris dioecesis cracoviensis novas celebratas 3 januarii 1432 a. regnante Sbigneo Oleśnicki et autumnali tempore 1510 a. sub pontificatu J. Konarski adiungit.

Perscrutans circumstantias historicas quam textum articulorum synodi Oleśnicki de anno 1436 in fundamento manusciporum nr 1444 (Arch. Pal. Crac.) et nr 3452 (Bibl. Jagiellon.) cum Ulanowski et Zachorowski tamquam probabilem hypothesim putat statutos 9—13 huius synodi in synodo annis 1437—1446 editos fuisse.

Comparans textum statutorum Thomae Strzempiński ex a. 1459 cum simili textu ex codice manuscripto sub nr 1293 in Archivio Palat. Crac. asservato novas criticas animadversiones necessarias pro futura meliore editione supradictorum statutorum tradit.

Manifestans errores antiquorum scriptorum circa terminum et locum secundi synodi Petri Gamrat ductus informatione in Actis Cap. Crac. contenta rectum terminum et locum synodi i. e. 1 X 1544 a. in aede S. Francisci Cracoviae indicat.

Relate ad synodos celebratas tempore Sam. Maciejowski, ad primum a. 1547 Visliciae peracto novas opportunas animadversiones addit, circa secundum ex a. 1549 Cracoviae facta mandatum processum convocatorium ex manuscripto

nr 2714 (Bibl. Jagiell.) adiungens de eius influxu in celebrationem s. d. synodum partialium (archidiaconalium) dioecesis cracoviensis tractat.

Fuse loquens de consultationibus episcoporum Maciejowski et Zebrzydowski Andreae cum suo capitulo influxum huius ultimi in convocationem et pertractationem materiae legislativae in synodis demonstrat. Simili argumento manifestat relationem inter capitulum et Episcopum Petrum Myszkowski quoad synodus peractas pontificatu huius ultimi antistitis i. e. annis 3 III 1580 Iłża et 25 VIII 1589 Cracoviae.

Circa ultimam synodum tempore G. Radziwiłł administratoris dioecesis cracoviensis 29 III 1593 celebrato novas informationes ex libris Officialatus Cracoviensis tradit et profundiore investigationem circa fontem Epistolae Pastoralis huius antistitis ad clerum dioecesanum faciens eiusque proximorem connexionem cum simili epistola edita pro dioecesi vilnensi 25 II 1582 et Instructione Archidiaconali. Petri Gądkowski ex 1 VII 1546 a. indicat.